

Beschouwingen over de
joods-christelijk-islamitische
traditie van ons land

De statistieken der religies

Jan Jaap de Ruiter

DAMON

De statistieken der religies

De statistieken der religies

*Beschouwingen over de joods-christelijk-islamitische
traditie van ons land*

Jan Jaap de Ruiter

 PAMON

Inhoud

De joods-christelijk-islamitische traditie
van ons land

7

1 Barmhartigheid	13
2 Dieren	17
3 Djihad	25
4 Het eten en drinken van God	33
5 Mannenliefde	39
6 Onderwerping	43
7 Oordelen	51
8 Oosten en westen	55
9 Taal	61
10 Toorn	71
11 Vergeven	77
12 Zonde	85

Bronvermelding 91

De statistieken der religies
Jan Jaap de Ruiter

ISBN 90 5573 652 x

NUR: 706

Trefw.: Godsdienstwetenschappen

Copyright © 2005 Uitgeverij DAMON Budel

Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag worden veevuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 juncro het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk vereischte vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Ets omslag: *De wal*, Cora Westering, Tilburg.

Eindredactie: Henk Pel (Zeist) en Jeroen Vermeulen (Utrecht)

Realisatie: Uitgeverij DAMON bv

ISBN 90 5573 652 x

De joods-christelijk-islamitische traditie van ons land

Lees de krant, kijk naar de televisie, luister naar de radio, en het valt op hoe vaak commentatoren, politici, wetenschappers en mensen uit de wereld van de literatuur het hebben over de joods-christelijke traditie van ons land. Nauwelijks wordt melding gemaakt van de joods-christelijk-islamitische traditie van ons land. Dat laatste verbaast natuurlijk niet. De massale aanwezigheid van de islam in de Nederlandse samenleving is van recente datum en dan kan er natuurlijk nog niet van een islamitische traditie gesproken worden. Die moet nog gevormd worden. Ik vind het alleszins aannemelijk dat zich een dergelijke traditie gaat ontwikkelen. Er wonen veel moslims in Nederland en ze integreren meer en meer. Er wordt kennis genomen van islamitische ideeën, meestal van de negatief gepercipieerde en fundamentalistisch getinte, maar ook van gematigde en verzoenende.

Ik vind het razend interessant, die te vormen joods-christelijk-islamitische traditie. Wordt er over een *issue* gediscussieerd in geschreven media, talkshows op tv en praatprogramma's op de radio, dan ben ik er als de kippen bij om te kijken wat Oude Testament, Nieuwe Testament en Koran, de bases van de joodse, christelijke en

islamitische tradities, over het onderwerp te melden hebben. Ik raadpleeg de teksten in Nederlandse vertaling, maar indien noodzakelijk sla ik de diverse heilige schriftten in de brontalen op. Ik lees Hebreuws, Grieks en Arabisch.

Een eenvoudige analyse die me helpt mij een beeld te vormen van wat de diverse heilige schriftten te melden hebben over een bepaald onderwerp, is die van de statistiek. Hoe vaak komt een bepaald woord of begrip voor in dit of dat heilig boek? Komen de woorden of begrippen relatief even vaak voor in Oude Testament, Nieuwe Testament en Koran of zijn er beduidende verschillen? De resultaten van de statistische analyse blijken vaak niet te stroken met de heersende beeldvorming over de diverse religies, met name de islam. Neem het woord barmhartig. Is de islam barmhartig? Kom nou toch: het is een simpele en wrede religie, bloedddorstig. Echter, de statistische analyse toont aan dat het woord barmhartigheid absoluut en relatief het meeste voorkomt in de Koran. De stille teksten zenden vaak een heel andere boodschap uit dan hun lezers en vertolkers, die luid om zich heen roepen.

Deze bundel pretendeert geen theologische analyse te zijn van de heilige boeken van joden, christenen en moslims. Mijn fascinatie ligt in de teksten zoals ze zijn. Ik heb geen enkele voorkeur voor de ene of de andere godsdienst. Ik vind ze alle van een identiek goed- en kwaad-niveau. Maar onder het gras heb ik misschien wel een kleine missie. Ik erger me aan de verkettering van de Ko-

ran en de moslims en het ophemelen van de joods-christelijke traditie. Ik zou willen dat Koran en moslims gelijk behandeld worden als Bijbel en joden en christenen: alle als oud vuil of alle als het ultieme voorbeeld voor de mens. Het is mij om het even. Want wat de toekomst ook brengen moge en of we het willen erkennen of niet: in dit land gaat zich een joods-christelijk-islamitische traditie ontwikkelen. De stukjes van deze bundel zijn daar, naar ik hoop, een avant-gardistisch bewijs van.

De bundel bevat een aantal beschouwingen over woorden of begrippen die voortkomen in de heilige boeken van joden, christenen en moslims. Sommige zijn geschreven naar aanleiding van culturele avonden en debatten of hebben gefigureerd in gesproken voordrachten of geschreven columns. Andere zijn speciaal voor dit boek geschreven. In een bijlage is aangegeven welke bijdrage onder welke noemer valt.

In de diverse hoofdstukjes komt de Persoon van God prominent naar voren. Vanwege dit feit, en schrijverderwijs, werd ik met twee vragen geconfronteerd. Zijn de God van de Bijbel en de God van de Koran Eén en Datzelfde? En vervolgens: hoe plaats ik de figuur van Jezus in het geheel? Ik heb er lang over nagedacht en heb besloten een en ander pragmatisch op te vatten en aan te pakken. Zo maak ik onderscheid tussen de God van de Bijbel en de God, Allah, van de Koran, maar ik houd uiteindelijk de mogelijkheid open dat Zij identiek zijn, twee emanaties van hetzelfde Wezen. Wat Jezus betreft ben ik stellig. Laat ik in Jezus' stijl een gelijkenis vertellen

len. Ik stel mij het geval voor van een benadeelde klant, die verhaal gaat halen bij, laten we zeggen, een loodgietersbedrijf. Hij is boos, loopt de zaak binnen en wordt door de zoon van de loodgieter, zelf ook loodgieter, te woord gestaan. De zoon doet allerlei toezeggingen, probeert ofwel te sussen ofwel af te schepen – dat is hier om het even – maar hij kan uiteindelijk geen ultieme oplossing aanbieden, dat is voorbehouden aan de vader van de zoon. Daar moet de benadeelde uiteindelijk zijn. Zo zie ik Jezus ook. Kan best de zoon van God zijn maar als je echt zaken wilt doen, moet je bij God zelf zijn. Beschrijf ik het wezen van God in mijn verhalen, dan baseer ik mij zoveel mogelijk op die teksten in de heilige Schriften die rechtstreeks naar God verwijzen en zo weinig mogelijk op teksten die handelen over Jezus.

Voor deze bundel heb ik gebruikgemaakt van de vertaling van de Bijbel in het Nederlands van 1951. Voor de oorspronkelijke tekst van het Oude Testament in het Hebreuws heb ik gebruikgemaakt van de *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (1977). Het Nieuwe Testament in het Grieks is die van de United Bible Societies van 1971. Voor de Arabische tekst en Nederlandse versie van de Koran heb ik gebruikgemaakt van de uitgave van Leemhuis, die verschenen is bij Het Wereldvenster in Houten (1989).

Kern van de meeste betogen in deze bundel is de statistische analyse van de heilige teksten. In de praktijk komt dat neer op het tellen van het aantal malen dat een bepaald woord of begrip voorkomt. Deze telling levert een bepaalde som per heilige schrift op. Om nadere ver-

gelijkingen te maken tussen de drie religies – jodendom, christendom en islam – is deze som in sommige bijdragen gedeeld door het aantal pagina's dat de heilige schrift van elke religie telt. Daarbij geldt de Tenach of het Oude Testament als bron voor het jodendom, het Oude en Nieuwe Testament als bronnen voor het christendom en de Koran als bron voor de islam. *Pour besin de la cause* neem ik daarbij als richtlijn het aantal pagina's dat elk van deze drie heilige Schriften bezit in de versies die ikzelf gebruik. En zo telt 'mijn' Oude Testament 1004 pagina's, 'mijn' Nieuwe Testament 316 en 'mijn' Koran 416. Met deze gegevens voor handen kan ik de – relatieve – aanwezigheid van de diverse woorden en begrippen in de heilige boeken vaststellen. De gebruikte concordantie van de Bijbel is die van Dee & Schoneveld (zonder jaar) en die van de Koran van Mohammed Focad 'Abd al Baagie (zonder jaar). De internetsite van het Nederlands Bijbelgenootschap www.denienuwebijbelvertaling.nl was mij tot steun bij mijn analyses van de Bijbel en de site www.hrti.umich.edu van de University of Michigan hielp mij bij mijn nadere analyse van de Koran. Het papieren handwerk voerde in de analyses echter immer de boventoon.

Utrecht, augustus 2005

Jan Jaap de Ruiter

1 Barmhartigheid

Het is niet goed voorstelbaar premier Balkenende te horen zeggen als antwoord op de vraag of hij wel eens met Marokkanen praat: 'Ernee praten, mijnheer! Ik ga ermee naar bed!' – à la Pim Fortuyn. Toch ligt in het indertijd gevatte antwoord van Fortuyn een kern van waarheid. Is het tot één vlees worden immers niet de ultieme samensmelting van twee mensen of – metaforisch gezien – van twee bevolkingsgroepen?

Hoe ziet de relatie eruit van dit kabinet met de honderdduizenden oorspronkelijk niet-Nederlanders, waarvan zeer velen moslim zijn? Laat ik bij de grootste partij van deze regering beginnen, het CDA. Wie aan het CDA denkt, denkt onder andere aan barmhartigheid, een mooi christelijk begrip, maar tegelijkertijd een onverwachte brug naar de islam, want een simpele analyse van de heilige schriften – Oude Testament, Nieuwe Testament én Koran – toont het volgende aan: in het Oude Testament is 29 keer sprake van barmhartigheid, in het Nieuwe Testament 27 keer en in de Koran maar liefst 114 keer. Psalm 119 vers 156 verhaalt: *Uw barmhartigheid is groot, o Here.* II Korintiërs 1:3 prijst God aldus: *Geloof dat zij de God... de Vader der barmhartigheden, en in de korani-*

sche soera 28, het Verhaal, vers 86 staat: *Jij had niet verwacht dat het boek aan jou overgebracht zou worden. Het is enkel uit barmhartigheid van jouw Heer.* Het moge duidelijk zijn dat de God der christenen en de God der moslims, of Zij dezelfde zijn of niet, barmhartig zijn. Het CDA heeft op grond van deze gemeenschappelijke basis alle aanleiding te flirten met de moslims in dit land en hen in het bed van de macht te trekken.

Maar wat heeft de VVD hieraan? De VVD heeft weinig op met religie: de VVD staat voor individuele vrijheid en ontwikkeling. Hoe kan de VVD in godsnaam een warme relatie opbouwen met die grote groep allochtone moslims in dit land? Het klinkt bizar maar daarvoor reikt de glorieuze Koran de liberalen onverwacht een hand: in soera 2, de Koe, vers 256 staat: *In de godsdienst is geen dwang* en in soera 109, de Ongelovigen, vers 6 staat: *Jullie hebben jullie godsdienst en ik heb mijn godsdienst.* Voor de Koran moet religiee blijikbaar 'leuk' blijven en er is een vanzelfsprekende islamitische tolerantie ten opzichte van het feit dat andere mensen andere religies kunnen hebben: een liberaal standpunt bij uitstek.

Ziet u het voor zich? Er zit een trioetje in de lucht van Balkenende, Zalm en de representant der moslims in Nederland (m/v). Pim Fortuyn zal zich bij dit idee in zijn graf van politieke opwindings omkeren.

En D66? Ik weet het niet. In mijn voorstelling zie ik die partij slechts ritmisch meedeinen op de bewegingen van het trio – aan de zijlijn, wel te verstaan. De partij mist

op de een of andere manier nu eenmaal de benodigde sex appeal.

Sexs en intimiteit zijn één ding, het in een relatie uitoefenen en delen van gezag over elkaar, over het bezit en over eventuele kinderen is een andere zaak. Er is grondslag genoeg voor multiculturele geslachtsgemeenschap. Maar om de macht te delen of uit handen te geven, je daadwerkelijk afhankelijk te maken van de nieuwkomers: daar heb je een heel goed huwelijk voor nodig. Tot die tijd zal het, vrees ik, bij losse contacten blijven.

2 Dieren

De uitbarer van een dierenwinkel in Rotterdam-Zuid verklaarde desgevraagd voor de camera van een commercieel televisiestation dat hij er geen brood meer in zag. Met zwaar Rotterdams accent gewaagde hij van de terugloop van zijn zaak omdat 'die buitenlanders geen huisdieren motte'. En buitenlanders, daar grossierde de buurt wel in – in huisdieren niet meer. De belangstelling voor een pegaai of een parkiet was vrijwel nihil en alleen oude Nederlandse mannen en vrouwen kwamen nog bij de dierenhandelaar voor zaad of knabbeltjes voor hun huishoudevee. Met de honden en katten was het niks meer gedaan en ook de vissen liepen nauwelijks meer. Het mocht wel duidelijk zijn dat hij binnen niet al te lange tijd het licht in zijn zaak definitief uit kon doen en dat allemaal dankzij die buitenlanders die nu eenmaal niet van dieren houden en verder ook geen geld over hebben voor hond of kat, want 'al het geld gaat naar Turkije en Marokko, meneer'.

Ik had met de man te doen. Wellicht had hij zijn zaak al meer dan dertig jaar en in het begin was er altijd loop en aanloop. Ongetwijfeld verkocht hij ook hondenspups en kirtens en kwamen jochies van een jaar of tien een

hamster of marmot kopen. Die beesten moesten allemaal hokken hebben en eten en stro. Daar voorzag de geplaagde detailhandelaar maar al te graag in. Die tijden waren nu voorbij. Dat was duidelijk en dat concludeerde de verslaggever ter plaatse dan ook voor hij terugschakelde naar de studio in Aalsmeer.

Het verhaal van de dierenwinkeluitbater staat haaks op een ervaring die ik een aantal jaren geleden tijdens koninginnedag opdeed. We wonen aan een straat met veel loop en op de jaatijksse nationale feestdag is het een komen en gaan van veel 'buitenlanders'. Wil je dan een centje bijverdienen dan zet je buiten een paar planken op schragen en oude spullen van de zolder en garage erop. Geheid dat je klanten krijgt, en dat was ook zo. Tweedehands kinderschoenen, rookglaswerk, een stel rieten stoelen, een home trainer waar je eigenlijk niet meer op kon roeien – het ging allemaal zonder problemen weg. Eveneens hadden we een kooi met jonge konijnjes op de planken staan. Vijf euro per stuk. We hadden er zes, dwergkonijnjes, bont gevlekt – onweerstaanbaar. Ook voor twee Marokkaanse jochies die langs kwamen, met hun hoofddoekte moeder, die een tweeling in een kindervagen voortduwde naar de grote schatten van de vrijmarkt in het centrum van de stad. De jongens waren niet weg te slaan bij de konijnjes en keken smekend en bedelend in de richting van hun vermoedende moeder. Die schudde slechts nee en daarmee was het einde verhaal voor de twee knapen. Bedroefd vervolgden ze hun weg.

Later op de dag kwamen ze weer langs, noodgedwongen uiteraard, want dit was nu eenmaal de route terug naar huis en weer bleven ze hangen bij de konijnjes. Wij als verkopers probeerden ze niks op te dingen. We zagen wel dat verkoop aan hen geen kans maakte. Bovendien liep de moeder nu gewoon door. De jongens moesten zich haasten om haar in te halen.

Diezelfde avond, toen we de boel gingen afbreken – we waren vrijwel los – kwamen de twee snuiters terug. Een van hen hield twee munten van twee euro en een van een euro in de klamme vuist. Zachties meldde de jongen dat hij toch een konijnje van zijn moeder mocht kopen. Geroerd namen wij het geld aan. De jongens hadden een oude hamsterkooi opgeduikeld uit hun eigen kelder en daar ging het konijnje. We gaven hen nog wat voer en stro mee. De jongens gingen zielsblij heen.

Het hoeft geen betoog dat de dierenhandelaar uit Rotterdam vooral doelde op Turken en Marokkanen als diegenen die in een wijde boog om zijn zaak heen liepen en geen klandizie voor hem vormden. Toen ik daarover nadacht, kwam er een lichte verbazing in mij op. Ik weet ook wel dat moslims niet veel van honden moeten hebben en ook weet ik, uit mijn bezoeken aan Turkije en Marokko, dat honden en katten daar vooral de straat bevolken, en dat incidenteel een vrolijk fluitend vogeltje aange troffen kan worden in een kooi op de binnenplaatsen van de huizen van Turken en Marokkanen. Ik weet echter ook dat het wemelt van de dieren in de Koran: honden, vogels, koeien, mieren, paarden, olifanten, varkens

of zwijnen, spinnen en bijen. Je vindt ze allemaal in de Koran. Er zijn zelfs Koranhoofdstukken naar dieren genoemd: soera 2, de Koe; soera 27, de Mieren; soera 29, de Spin; soera 105, de Olifant, en er is een soera, nummer 6, die het Vee heet. Kom daar in de heilige joodse en christelijke geschriften maar eens om. Tevergeefs zoek je daar naar de olifant en de spin, laat staan dat er sprake is van dierennamen als titel voor de diverse Bijbelboeken. Los van deze vergelijking moet de vraag gesteld worden waarom die Turken en Marokkanen zo weinig gesteld lijken op dieren, terwijl hun eigen heilige boek ze relatief vaak noemt, meer zo lijkt het dan de Bijbel, en dat terwijl veel christenen grossieren in huisdieren, met name in honden en katten.

Vergelijk je de aard van de teksten van enerzijds het Oude Testament en het Nieuwe Testament en anderzijds van de Koran, dan komen er in de benadering van de diverse dieren weinig verschillen voor in positieve of negatieve houdingen. Beide boeken moeten weinig van varkens of zwijnen hebben. De Koran noemt ze vijf keer, vier keer om te melden dat die beesten niet gegeten mogen worden en eenmaal, in soera 5, de Tafel (vers 60), om aan te geven dat vervloekten als zwijnen zijn: *'Wie door God is vervloekt en op wie Hij vertoemd is en van wie Hij er tot apen en varkens gemaakt heeft...: zij zijn het die de slechtste plaats hebben en die het verst afgeduwaald zijn van de correcte weg.'* Valt het trouwens op dat in dit vers een ander dier, de aap, wordt genoemd? Overigens ook op niet zo'n vleiende manier.

De Bijbel vertelt ons in een van de derien verzen die over zwijnen handelen, dat volgens Gods wetten het beest niet gegeten mag worden. Logisch, omdat het zwijn enerzijds nu eenmaal *geheel doorkloofde hoeven* heeft, maar anderzijds *niet herkauwt*, aldus Leviticus 11 vers 7. Tja, zo'n beest zou ik zelf ook niet graag willen eten. Toch hebben de christenen er later geen been in gezien varkensvlees te gaan eten. Bizar omdat ook in het Nieuwe Testament het zwijn er slecht van afkomt. Herinnert u zich de genezing van een bezetene door Jezus, zoals beschreven in Marcus 5? De boze geesten moeten uitgaan van de bezeten mens en Jezus geeft ze in godsnaam dan maar toestemming te varen in een kudde zwijnen die nabij behoed wordt. De boze geesten doen dat en alle zwijnen stormen de nabijgelegen zee in, hun dood tegemoet, ongeveer tweeduizend in getal. Tenslotte spreekt vers 6 van Matteüs 7 ook boekdelen: *Werp uw paantlen niet voor de zwijnen*. Ik ken de historische oorzaken van het accepteren van het varken door de christenen niet, maar ze hebben het gedaan en vandaag de dag eet de hele christelijke wereld varkensvlees, bijbels verbod of niet.

Ik vond het heel bijzonder in de Koran de olifant en de mieren tegen te komen. De olifant komt in de gelijknamige soera 105 voor, daar waar in vers 1 gesproken wordt over *de mensen van de olifant* die het in het verloop van het vers overigens slecht vergaat. Dondert niet, ik vind het mooi, en ook de mieren worden zo mooi vermeld in de soera van de Mieren. Deze soera handelt nauwelijks over mieren. Ze worden in een enkel vers ge-

noemd, maar de thematiek van de soera is een heel andere. Je zou kunnen zeggen dat de titel de Miferen alleen maar voor de decoratie is gekozen, om de kleurrijkheid van de soera te onderstrepen – de schitterend getekende vogel hop wordt ook genoemd in deze soera – en is dat laatste ook niet vaak een argument om huisdieren te kopen? Het huis afmaken, versieren met leven en kleuren, bonte vogels, felgekleurde vissen? Ik geef toe, miëren neem je niet snel als huisdier, maar als je een dier als een mier als titel voor een soera neemt die helemaal niet over miëren gaat, wat let je dan huisdieren te nemen? Of vergelijk ik nu appels met peren? Vast wel.

Laten we onze dierenzoektocht nog even voortzetten. In het rijtje hierboven had ik de vis nog niet genoemd. Ik denk dat het houden van vissen als huisdier nog geen lange geschiedenis kent, in die zin dat het algemeen gebruik was. Het impliceert immers het hebben van een doorzichtig aquarium en die waren in vroeger tijden niet massaal voorhanden. Het verbaast dan ook niet dat de Koran tamelijk pragmatisch melding maakt van vissen, overigens slechts vijfmaal. Het gaat bijna altijd om geschiedenissen waarin een vis of vissen functionele rollen spelen zoals het ook in de Koran vermeldde verhaal van Jonas en de vis in soera 37, de Zich Opstellenden, vers 142: *Toen slokte de vis hem op*. De Bijbel maakt 56 maal melding van vissen. Zo wordt de vis uit Egypte genoemd waar de murmurerende Israëliëten, beroerd als zij zich voelden in de woestijn, naar verlangden, aldus Numeri 11, 5-6: *Wie geeft ons vlees te eten? Wij denken terug aan*

de vis, die wij in Egypte aten om niet... Maar nu drogen wij uit... En later brak Jezus brood en verdeelde hij vis voor een grote menigte mensen om daarvan te eten tot zij verzadigd waren aldus Johannes 6.

Dit boekje is te klein voor een gedegen verhandeling over het voorkomen van de namen van allerlei dieren in de heilige Schriften. De selectie die ik gemaakt heb geeft echter wel een richtlijn. In de Koran springt het dier er op de een of andere manier uit, meer dan in de Bijbel. Hoe vaak wordt niet een vers uit de soera van de Koe (nummer 2) geciteerd in verband met de discussie over een of andere geloofskwestie? Ik zie dan altijd een Hollandse koe voor me. Ik waag me aan de veronderstelling dat de moslims een streek hebben laten vallen. De Bijbel is net als de Koran wisselend in zijn oordeel over dieren. Dat heeft de christenen er in elk geval niet van weerhouden zich op allerlei huisdieren te storten. De moslims hebben dat, ondanks hun diertijke heilige boek, nagelaten. Koranisch gesproken houdt niets hen echter tegen ook huisdieren te nemen. Neem nou de hond. De Koran is niet echt tegen honden aldus de vijf instanties waarvan in soera 18, de Grot, vers 22 waarin nogal eens sprake is van honden. *Zie zullen zeggen: 'Drie, en de vierde van hen is hun hond' en ze zeggen: 'Vijf, en de zesde van hen is hun hond.' Het is een gissing naar het verborgene. En ze zeggen: 'Zeven, en de achte van hen is hun hond.'* Ik begrijp erg weinig van dit vers maar er wordt wel gesproken van honden met een bezittelijk voorwoord:

hwn hond. De honden hebben duidelijk menselijke eigenaars in dit vers dat verder geen expliciet negatief oordeel over de hond vel. Het is, dunkt me, niet anti-hond. Katten worden noch in Bijbel noch in Koran genoemd.

Kort en goed: mijn analyse van de situatie is dat moslims een slag in te halen hebben als het om huisdieren gaat. Ze kunnen ze met gerust gemoed gaan aanschaffen en houden. Een aangename bijkomstigheid dat ze nu nog de kans hebben. De dierenhandelaar in Rotterdam-Zuid is vast nog niet vertrokken. En ook in Amsterdam-West en in het Haagse Schilderskwartier, het Utrechtse Lomboek, ze zijn er nog, de Hollandse dierenhandelaars. In de aanbieding: vogels en vissen, honden en katten. Voorruit dus, Turken en Marokkanen en andere moslims. Ga ze kopen, het zingende, borrelende, blaffende en miauwende gedier. Versier uw woningen ermee. Maak het gezellig. Hang een tekst aan de muur van de Koran waarin melding wordt gemaakt van vogels, vissen, olifanten, miëren, noem maar op. Keuze genoeg uit het schepselenrijke heilige boek. En wat het uiteindelijk allemaal nog veel mooier maakt: het schept een band als Ahmed van op de hoek regelmatig met meneer Van der Dungen van 2 hoog boven 's avonds om tien uur de kleine Faisal en Fikkie uitlaten: een onvermoed gevolg van de onvolprezen multiculturele samenleving.

3 Dihad

De titel van dit stukje is 'Dihad'. Ik zocht naar een passende Nederlandse vertaling voor het woord dihad maar aarzelde. Zal ik het vertellen met oorlog, heilige oorlog of inspanning? De pers staat van tijd tot tijd vol beschouwingen over de betekenis van het woord dihad. Het varieert van betogen dat het woord staat voor een niets ontziende keiharde heilige oorlog waarbij de ongelovigen geen ander lot beschoren is dan de dood, op wat voor wijze dan ook: onthoofden, van een hoog gebouw werpen (met het hoofd naar beneden), de zee indrijven, tot teksten waarin gedebeireerd wordt dat de dihad figuurlijk moet worden opgevat. Dan gaat het om de zogenaamde innerlijke dihad: het bestrijden en verdrijven van de slechte gevoelens en gedachten in de inborst van een mens, de inspanning om te komen tot zuiverheid en het volgen van de weg van God om een rein en weloverwogen bestaan te realiseren. In dit semantische geweld kon ik geen keuze maken. Bovendien zou ik met de keuze voor de vertaling van dihad met het woord oorlog de verdenking op mij laden dat ik behoor tot het anti-islam-kamp, dat erop uit is de islam zo gewelddadig als maar mogelijk is af te schilderen. Maar de keuze voor de vertaling van het

woord djihad met het woord inspanning zet mij in het kamp van diegenen die met een wel heel roze bril naar de islam kijken, alsof islam alleen maar het volgen van een spirituele weg inhoudt. Ik heb het bij djihad als term gelaten en wend mij vol wanhoop en onzekerheid tot de heilige teksten van de islam.

Wat zegt de Koran over de djihad? Ongeveer staat het boek vol djihadgeweld. Maar dat valt reuze mee. Er is maar een zeer beperkt aantal teksten waarin het Arabische woord djihad voorkomt. Daarom citeer ik hier alle vier de teksten in de Koran waarin het voorkomt. Soera 9, het Berouw, vers 24: *Zeg: 'Als jullie vaders en jullie zonen en jullie broeders en jullie echtgenotes en jullie familie en de bezittingen die jullie je verworven hebben en koopwaar waarvan jullie onverkoopbaarheid urrezen en woonhuizen die jullie bevallen voor jullie dierbarder zijn dan God en Zijn Gezant en inspanning (djihad) op Zijn weg, wacht dan maar af tot God met Zijn beschikking komt. God wijst de verdorven mensen de goede richting niet.'* Dit vers lijkt wel een beetje op Jezus' oproep alles en iedereen in de steek te laten en Hem te volgen. Idee van dit vers is dat een mens eigenlijk niets dierbarder kan zijn dan God en Diens Gezant en zich in te spannen op Zijn weg. Een ramelijk vredelievende djihad is het waar dit vers van spreekt.

Dan de volgende tekst. Soera 25, het Reddend Onderscheidingsmiddel, vers 52: *Gehoorzaam dan de ongelovigen niet, maar stel je tegen hen hevig te weer (djihad).* Tja, dit vers kan discutabel zijn. In het Arabisch staat er

in de gebiedende wijs letterlijk: span je in met grote inspanning. En in het verlengde van niet gehoorzamen – aan de ongelovigen – ligt op zijn minst burgerlijke ongehoorzaamheid of lijdzzaam verzet. Hooft geweld daarbij? Ideologische scherpslijpers zouden het uit dit vers kunnen concluderen, maar evengoed kan geconcludeerd worden dat geweld niet tot de instructies behoort in geval van ongehoorzaamheid aan de ongelovigen.

Soera 60, Zij die op de Proef Gesteld Wordt, vers 1: *Jullie die geloven! Neemt mijn en jullie vijanden niet als medestanders waarbij jullie hun blijken van genegenheid geven. Zij bechten geen geloof aan de waarheid die tot jullie gekomen is en zij verdrijven de gezant en jullie omdat jullie in God, jullie Heer geloven. Als jullie uitrekken om jullie op Mijn weg in te zetten (djihad) en om naar Mijn welbehagen te streven, terwijl jullie hun in het geheim genegenheid tonen, dan weet Ik het best wat jullie in het verborgen en wat jullie openlijk doen. En wie van jullie het doet is van de correcte weg afgedwaald.* Dit lange vers leent zich voor een gemakkelijke interpretatie. God waarschuwt de gelovigen geen dubbel spel te spelen: je inzetten voor de goede zaak en tegelijkertijd gemene zaak met de vijand maken – dat kan niet, en met zulke lieden weet God wel raad. Lijkt me een interne islamitische kwestie.

Ten slotte is daar het laatste korte vers waarin het woord djihad staat. Soera 22, de Bedevaart, vers 78: *En zet jullie voor God in met de inzet (djihad) die Hem toe komt.* Ook dit vers is van de onschuld zelve. Welke reli-

gie zal niet willen dat de gelovigen zich voor de grote God inzetten?

De verzen in de Koran over djihad zijn nauwelijks interpreterbaar als zouden zij oproepen tot geweld en oorlog tegen de ongelovigen en ander gespuis. Het zijn eigenlijk tamelijk dorre en brave verzen die de gelovigen gebieden de weg van God te houden en daar niet van af te wijken. Waar komt dan toch dat beeld van die gewelddadige islam vandaan? Staat het woord oorlog, in het Arabisch *harb*, dan vaak in de Koran? We kijken naar de statistieken. Lees en huiver mee: het komt wederom slechts vier keer voor.

Soera 2, de Koe, vers 279: *Als jullie het niet doen, voorziet dan oorlog van God en Zijn gezant, maar als jullie berouw hebben, dan mogen jullie je kapitaal behouden.* Dit vers behoeft enige uitleg. Het gaat in de voorgaande verzen over het eventuele bedrijven van woeker door gelovigen, iets zeer afkeurenswaardigs. Tegen hen zal de oorlog losbarsten, niet tegen de ongelovigen. Die zijn in deze verzen *nicht im Frage*.

Soera 5, de Tafel, vers 64 is fenomenaal: *Telkens als zij een vuur ontsteken dat tot oorlog leidt, dan dooft God het.* God dooft een vuur dat mogelijkkerwijs tot oorlog leidt. En wie zijn die 'zij' dan in dit vers? Uit de voorafgaande en volgende verzen lijken dat de joden en de christenen te zijn, niet de moslims. Nader commentaar op dit vers lijkt me overbodig.

Soera 8, de Buit, vers 57: *Als jij ben in de oorlog aantreft verstrooi dan via hen wie er achter hen staan; mis-*

schien laten zij zich vermanen. Dit vers spreekt van een oorlogssituatie waarbij in het midden wordt gelaten wie er begonnen is. Teneur van het vers is echter dat door de strijd heen de moslims moeten proberen hun vijanden, hun tegenstanders, te vermanen, ongetwijfeld om tot een overeenkomst te komen, een *deal*. Uit de aan dit vers voorafgaande verzen blijkt dat de tegenstanders wellicht de ongelovigen zijn – dus liever proberen met hen tot een vergelijk te komen dan de bittere strijd tot het einde te voeren.

Dan ten slotte Soera 47, Mohammed, vers 4: *En wanneer jullie ben die ongelovig zijn (in de strijd) ontmoeten, slaat hen dan dood, maar wanneer jullie dan de overhand over hen verkregen hebben boeit hen dan stevig vast, hetzij om hen later als gunst vrij te laten bezij om hen los te laten kopen, wanneer de lasten van de oorlog zijn afgelegd. Zo is het. Zo is het, zegt de Koran. De ongelovigen mogen worden doodgeslagen, maar er is wel een voorwaarde: ze moeten in de strijd worden ontmoet. En wederom wordt niet duidelijk wie de strijd begonnen is of zou moeten beginnen. De Koran gaat ervan uit dat een strijd met ongelovigen kan ontstaan – op zich geen gekke gedachte, er was ten tijde van de profeet Mohammed nu eenmaal veel tegenstand van joden en christenen tegen de islam, maar de Koran zegt niet dat de oorlog tegen hen begonnen moet worden.*

U voelt het al. De Koran spreekt van djihad en oorlog, maar mijn elementaire exegese leidt niet tot de conclusie dat Koran en oorlog, heilig of niet, twee handen

op één buik zijn. Zou het dan toch waar zijn wat islamistische schriftegeleerden en *opinion leaders* in de pers zeggen, namelijk dat de islam helemaal geen zin in oorlog en terreur heeft? Dat de islam zich wel verdedigt maar niet aanvalt? Ongelofelijk niet? De Koran lijkt het echter te bevestigen. Het christendom kan van de islam en de Koran nog wat leren.

Laten we echter eerst naar de heilige teksten van de Bijbel gaan en kijken wat de Bijbel zegt over djihad en oorlog. Als we als vertaling voor het woord djihad inspanning nemen en de teksten bekijken in Oude en Nieuwe Testament, dan stellen we vast dat het woord slechts zeven keer voorkomt, alleen maar in het Nieuwe Testament. Het komt geen enkele keer voor in het Oude Testament. Het gaat in vrijwel alle gevallen om de gewone betekenis van het woord zoals Paulus in zijn eerste brief aan de Thesalonicenzen stelt: *Want gij herinnert u, broeders, onze moeite en inspanning* (2 vers 9), voor de goede zaak van God en Zijn zoon Jezus Christus. Er valt derhalve weinig bijzonders af te leiden van de betekenis van het woord inspanning uit de Bijbel. Het lijkt in zekere zin wel op de djihad, de inspanning van de Koran.

Het woord oorlog komt oneindig veel vaker in de Bijbel voor dan in de Koran. Het gaat om 72 keer waarvan 53 keer in het Oude Testament en 19 keer in het Nieuwe Testament. In Numeri 21 vers 14 en I Samuël 18 vers 17 en 25 vers 28 is sprake van de *oorlogen des Heren*. En II Kronieken 32 vers 8 meldt dat het de Here is *die ons helpt en onze oorlogen voert*. De God van de Bijbel is een

oorlogsgod, in tegenstelling tot de God van de Koran, die geen enkele maal als oorlogsgod wordt neergezet maar veeleer als een God die de oorlog dooft. Het woord oorlog komt 13 keer voor in het laatste boek van het Nieuwe Testament, Openbaring, een tekst opgetekend door Johannes op het eiland Patmos waarin hij het einde der tijden beschrijft, een zeer oorlogszuchtige toekomst ligt in het verschiep. Het is in de openbaring aan Johannes een komen en gaan van strijdbeelden, het ene nog gewelddadiger en bloediger dan het andere, het is een verschrikkelijk boek om te lezen. En dat zou dan de toekomst van de mensheid zijn.

Kent u de fundamentalistische christenen in de Verenigde Staten en ook wel in Europa? Die komen met de ene na de andere voorspelling dat de eindtijd nadert, dat rampen en verschrikkingen de aarde zullen treffen. En als er dan een oorlog is, in Irak of in Ethiopië, dan zitten ze handenwrijvend voor de buis. Ha, de eindtijd is gekomen. Het gaat bloed en stenen hagelen. De Here komt terug – walgelijk vind ik het.

Nee, als het om geweld en oorlog gaat kan de islam nog wat van het christendom leren. Daarom is het zo jammer dat sommige moslims nu het instrument van het geweld ter hand hebben genomen om hun idealen, welke deze ook maar mogen zijn, te verwezenlijken. Keerden ze maar terug naar de kale teksten van hun eigen heilige boek zoals ze zijn. Het zou hen goed doen, en de wereldvrede ook.

4 Het eten en drinken van God

Een aantal jaren geleden zei paus Johannes Paulus II dat God teleurgesteld is en verdrietig. God zou geen zin meer in de mens hebben. Toen de paus dat zei, vroeg ik me af: 'Hoe doet God dat? Hoe is Hij teleurgesteld of verdrietig?' Het wezen van God doorgronden is van essentieel belang. God speelt in onze maatschappij immers een belangrijke rol. Stelde in het recente 11-septemberconflict zowel president Bush als Osama bin Laden niet dat God achter hen staat? Zo zei Bush: 'Vrijheid en angst, rechtvaardigheid en wreedheid zijn altijd in oorlog met elkaar geweest, en we weten dat God daar geen neutrale plaats tussen inneemt.' Terwijl Osama bin Laden op een van zijn videobanden zegt dat het God Zelf is die de Verenigde Staten getroffen heeft. God voor jouw zaak claimen is een bekend fenomeen. Op die manier hopen machthebbers de massa's achter zich te krijgen.

Laten we ons richten op God Zelf en ons niet de vraag stellen wie Hij is maar hoe Hij is. Het antwoord op de eerste vraag is namelijk al gegeven: *Ik ben, die Ik ben*, zei God in Exodus 3:14 toen Mozes God vroeg wat de naam is van Degene die hem naar de Israëlieten stuurde. Maar dat antwoord is mij toch iets te mager en ontwijkend.

Dus: hoe is Hij? Kan God echt teleurgesteld en verdrietig zijn? Kan Hij boos zijn? Eet Hij? Drinkt Hij? De teksten van de heilige Schriften zullen ons hopelijk een antwoord geven op deze vragen. We moeten ze dan ook raadplegen, Oude en Nieuwe Testament en Koran. Ik heb Bijbel en Koran onderzocht op een aantal handelingswerkwoorden: eten, drinken, slapen, lachen, huilen of wenen, verdrietig of teleurgesteld zijn, zich verheugen of blij zijn en boos zijn. Worden deze werkwoorden aan God gerelateerd en zo ja, hoe dan?

Eet God? In Psalmen 50:12 staat *Indien Ik hongervold, zou Ik het u niet zeggen, want Mij behoort de wereld en haar volheid*. In het 13e vers van dezelfde psalm staat: *Eet Ik soms stierenvlees, of drink Ik bokkebloed?* Jezus at uiteraard wel. In Lucas 4 staat dat Jezus 40 dagen doorbracht in de woestijn waar Hij verzocht werd door de duivel en in vers 2 staat: *En Hij at niets in die dagen en toen zij voorbij waren, kreeg Hij honger*. Maar Jezus was zoals Hij in de Bijbel beschreven wordt een mens en handelde dus als een mens. Daarom zullen we Hem niet als maatgevend voor God beschouwen. Overigens, maar dit terzijde: *Het koninkrijk Gods bestaat niet in eten en drinken*, zo verhaalt ons Romeinen 14:17. In de Koran is er nergens sprake van een etende God. Wel wordt de mens vaak aangespoord te eten: *Eet!* in de zin van 'geniet' of 'neemt van het goede'. God eet dus niet, al wordt de indruk wel gewekt door de psalmist.

Drinkt God? Uit het bij het eten aangehaalde psalmvers kan geconcludeerd worden dat het theoretisch mo-

gelijk is dat God drinkt. Een andere psalm, 110:7, vertelt: *Hij drinkt onderweg uit de beek; daarom heeft hij het hoofd op*. Jezus dronk natuurlijk ook, en wel tot op het laatste moment: *... een van hen... nam een spons, dronk te die met zure wijn... en gaf Hem te drinken*, zo vertelt Matteüs 27:48. De psalm lijkt metaforisch, maar het zou zo kunnen zijn dat God drinkt. In de Koran is er geen sprake van een God die drinkt.

Slaapt God? Psalmen 121:4: *Zie, de Bewaarder van Israël sluimert noch slaapt*. En ook in soera 2, de Koe, vers 255 wordt gesteld: *Sluimert noch slaapt overmant Hem*. Hij zou dus wel kunnen slapen maar Hij doet het niet. Misschien is God daarom wel zo vaak boos, zoals beneden zal blijken: Hij rust niet uit, neemt niet de tijd om dingen te verwerken.

Lacht God? Psalmen 2 vers 4 vertelt ons: *Die in de hemel zetelt, lacht*. Dat lijkt aardig maar het volgende gedeelte van het vers illustreert de aard van die lach: *de Heere spot met hen*. Het lijkt meer uitlachen of cynisch lachen dan vrolijk lachen. De Koran laat God ook niet lachen, hoewel in soera 53, de Ster, vers 43 staat: *En dat Hij het is die laat lachen en die laat huilen*. In het Oude Testament wordt 27 maal gelachen, in het Nieuwe Testament vijf keer en in de Koran tien keer. Niet erg vaak dus.

Huilt God? Huilen staat gelijk aan wenen en er wordt wat afgeweend in de heilige Schriften. In het Oude Testament 98 keer, in het Nieuwe Testament 38 keer maar in de Koran slechts zeven keer. Zoals God in de Koran de mensen laat lachen, laat Hij hen ook huilen.

Is God verdrietig of teleurgesteld? Prediker 7 vers 3 vermaant ons: *Verdriet is beter dan lachen, want bij een treurig gelaat is het met het hart goed gesteld.* Verdriet kun je niet veinzen, vrolijkheid wel. Hoe dan ook, in geen van de heilige Schriften is God verdrietig of teleurgesteld.

Berouw toont God echter wel in de Bijbel. In Jeremia 42:10 meldt God: *Ik heb berouw over het kwaad dat Ik u heb aangedaan.* Anderzijds lezen we in Numeri 23:19: *God is geen man, dat Hij liegen zou; of een mensenkind, dat Hij berouw zou hebben* (en dat terwijl de mens naar Zijn beeld geschapen is; waar krijgt de mens dan Zijn gevoelens van berouw vandaan?). Verder ook geen verdrietige God in de Koran, maar daarin ook geen God die ergens spijt van heeft. Het is bizar dat de paus, de plaatsbekleder van Christus op aarde, van wie je zou mogen verwachten dat hij God vrij goed kent, stelt dat God verdrietig en gefrustreerd zou zijn. Of kent hij Hem beter dan de Schrift Hem kent?

Verheugt God zich en is Hij blij? De psalmist (104 vers 31) uit de volgende wens: *de Here verheuge Zich over Zijn werken.* En dat was het dan. Talloze malen verheugt zich de mens in de Bijbel, maar God verheugt zich vrijwel nergens over hoewel Hij zag dat het goed was wat Hij schiep zoals het Bijbelboek Genesis verhaalt. Ook in de Koran verheugt God zich niet. Het is een verdrietige boel.

Is God boos of vertoorned? Lees elders in deze bundel maar (zie 'Toorn'). Zeer vaak is er sprake van toorn in de heilige Schriften: in het Oude Testament 247 keer; in het Nieuwe Testament 39 maal en in de Koran 24 keer. Als

in het Oude Testament God boos is, dan is dat vrijwel altijd op de Israëlieten. In de Koran zijn de objecten van Gods toorn ook vaak de Israëlieten of de ongelovigen maar nooit de Arabieren zelf. Hoe dan ook, er is sprake van veel boosheid en woede in de heilige teksten – we worden er niet vrolijker van.

We concluderen uit deze pretenieuze gang langs de teksten van Bijbel en Koran dat God eigenlijk niet eet of drinkt hoewel Hij dat misschien wel zou kunnen. Hij slaapt niet, is nauwelijks vrolijk, kent geen verdriet, wel in enige mate berouw, maar Hij is toch vooral erg boos. Het beeld dat opdoemt stemt niet tot blijdschap en optimisme. Een boze God kan uitstekend voor het karretje gespannen worden van politici en ideologien, die menen dat deze God achter hen staat, ja achter hen en dus niet achter de vijand. Nemen we de God van de heilige Schriften mee als actief pleitbezorger voor de rechten van maatschappelijk nog steeds zwakke groepen als vrouwen en homo's, dan hebben we weinig aan zo'n karakterloos Figuur. Bij politici past Hij beter: ze ontrangen Hem dan ook altijd met open armen.

5 Mannenliefde

Religies hebben in het algemeen een afkeer van mannenliefde, of wat helderder geformuleerd, van homoseksualiteit, van seksuele, volwaardige relaties tussen mannen (of tussen vrouwen). De heilige boeken van de diverse geloven staan vol van verboden betreffende de geslachtelijke omgang tussen gelijkslachtigen, vooral mannen. Het loont nauwelijks de moeite de diverse teksten in de heilige Schriften aan te halen: ze zijn bekend en ze zetten de gelovige leidslieden nog steeds aan tot het afwijzen van homoseksualiteit, zelfs in een maatschappij die het huwelijk voor gelijkslachtigen heeft opgezet. De exegeten die de diverse teksten liberaal proberen te interpreteren in de zin dat de geboden en verboden vooral algemeen aanvaard afwijkend gedrag zouden betreffen zoals onvrijwillige seks, aanranding en verkrachting, worden gehoord maar niet of nauwelijks geaccepteerd. Ze staan aan de kant en roepen: de effecten zijn beperkt. Ik zal verder geen woord aan deze discussie toevoegen.

Wat ik mij alsmat afvraag is wat God zelf van homoseksualiteit vindt. Als ik het Oude Testament, het Nieuwe Testament en de Koran lees, stel ik in elk geval vast dat God of Allah in Zijn of Hun geschiedenis met de

mensen steevast mannelijke vrienden, kameraden en bondgenoten hadden. Volgens Oude Testament en Koran schiep God als eerste de man, en geloof maar dat dat een mooie man was, dat kun je aan God wel toevertrouwen; als tweede kwam pas de vrouw, ongetwijfeld ook heel mooi, maar toch nummer twee. Bovendien schiep God de vrouw niet van het basismateriaal waarmee hij Adam had geschapen. Hij verkoos een rib van Adam voor de schepping van Eva. De indruk wordt zo gewekt dat Adam echter en zuiverder was dan Eva. God verkoos Abraham als vriend. God had een warme relatie met Jozef, een stormachtige met Mozes; God worstelde – of was het stroeien? – een hele nacht met Jacob. En verder? Allah verkoos Mohammed uit de velen, mannen én vrouwen, die Hij had kunnen kiezen en stond in intensief contact met hem, al was dat dan via de aartsengel Gabriël.

Je zou kunnen zeggen dat God zich in de geschiedenis met de mensen het meest met mannen onderhield en veel minder met vrouwen. Zie je wel: Hij zoekt mannen-geselschap op. Toch gaat mijn vergelijking mank want wie kent het geslacht van God? Ik ga maar gevoeglijk uit van een mannelijke god en grammaticaal is God in de heilige schriften ook altijd mannelijk maar een sluitend bewijs voor het mannelijk geslacht van God hebben we niet. In de Bijbel wordt melding gemaakt van de rug van God, die Mozes zou mogen zien in Gods voorbijgaan. Letterlijk staat er in Exodus 33 vers 22 en 23: *wanneer mijn heerlijkheid voorbijgaat, zal ik U in de rotsholte zetten en u met mijn hand bedekken, totdat Ik ben voorbij-*

gegaan. Dan zal Ik mijn hand wegnemen en gij zult Mij van achteren zien. Verder heeft Mozes niets gezien van Gods uiterlijk, laat staan van diens geslacht. Maar als je een achterkant hebt dan zul je toch ook wel een voor-kant, inclusief geslacht hebben? God neemt weliswaar van tijd tot tijd, als hij incognito gaat, het uiterlijk van een man aan – de man die met Jacob worstelde, de drie mannen die bij Abraham op bezoek kwamen – maar daar mogen we niet op afgaan. Evengoed zou God de gedanten kunnen hebben aannemen, almachtig als Hij is, van een vrouw. God blijft zo een geslachtelijk raadsel.

De heilige boeken spreken over Hem maar het beeld van Hem lijkt nooit compleet. Daarom past religieuze mensen bescheidenheid als zij in naam van God spreken, want wie kent Hem en wie waagt het om in Zijn naam de veelkleurigheid onder de mensen, waaronder de sek-suele, te veroordelen en te verwerpen? Maar ook de niet-religieuzen zijn gewaarschuwd: zet God niet te snel in het hokje van de verdommenis. Inderdaad: Hij kan tegen je zijn maar voor hetzelfde geld ook voor.

6 Onderwerping

Toen ik de concordantie van de Koran opsloeg om te kijken hoe vaak het woord islam in de Koran voorkwam, waren mijn verwachtingen hooggespannen en tegelijkertijd zag ik er een beetje tegenop achter het aantal malen te komen. Immers, als het woord, zeg, 131 keer voorkomt, dan moet ik, om een solide onderbouwd stukje te schrijven elk vers van de Koran bekijken waarin het woord voorkomt. Ik meende overigens voldoende van de Koran te weten om aan te nemen dat het aantal erg hoog zou zijn. Groot was dan ook mijn verbazing, en tegelijkertijd mijn opluchting, toen ik vaststelde dat het woord islam in de Koran slechts acht keer voorkomt. Acht keer: dat is weinig. Was mijn verwachtingspatroon zo overspannen hoog omdat in de media en pers alsmat van islams, ja in het mevoud, werd gesproken? Hoe vaak hoor of lees je niet: 'Over welke islam hebben we het?' of: 'Er zijn verschillende soorten islam.'

De teksten in de Koran die spreken van het actieve werkwoord zich onderwerpen, in het Arabisch *'aslamna*, zijn van een aandoenlijke eenvoud: ze verwijzen naar de islam als een overgave, een onderwerping aan de nieuwe godsdienst van Allah zoals in vers 20 van soera 3, 'In-

raans Mensen, *En als zij met jou redetuisen zeg dan: 'Ik geef mij geheel over aan God, en wie mij volgen ook.'* Je zou kunnen zeggen dat het begrip 'islam' zoals het uit de Koran oprijst eenduidig is: de nieuwe simpele godsdienst van de eveneens simpele overgave aan God.

Het woord islam kun je vertellen met overgave of onderwerping. Overgave klinkt tamelijk vriendelijk en onderwerping heeft iets dwingend in zich. Voor mijzelf had en heeft het woord islam echter meer te maken met onderwerping dan met overgave. Daarbij verbind ik niet noodzakelijkerwijs een negatieve connotatie aan die onderwerping. Onderwerping impliceert ook rust en bescherming zoeken en ontvangen, weten dat het goed is. De Koran beschrijft een kinderlijk eenvoudige islam.

En hoe zit het nu met de islam in de Bijbel? Flauw om een dergelijke vraag te stellen. Islam hoort bij de Koran en niet bij het Oude en Nieuwe Testament. Niettemin kwam het in me op de Bijbel te onderzoeken op het voorkomen van het woord onderwerping in de passieve zin. Resultaat: geen enkele maal. Wel komt het voor in de vorm van het werkwoord: onderwerpen of zich onderwerpen. Ik koos in mijn analyse voor de passieve variant van onderwerpen: daar waar een persoon zich aan iets of iemand onderwerpt. De actieve variant is dat iets of iemand een ander iets of iemand aan zich onderwerpt. In de meeste gevallen gaat het in de Bijbel om het passieve onderwerpen. Mensen onderwerpen zich aan God of zoals in II Koningen 25:24 staat: *en weest de koning van Babel onderworpen*. Het werkwoord

zich onderwerpen komt 15 maal voor in de Bijbel, waarvan slechts driemaal in het Oude Testament. Het woord voor zich onderwerpen, het eerder genoemde *'aslama*, waar het naamwoord islam van is afgeleid, komt in de Koran wederom opvallend weinig voor: 21 keer. En in de overgrote meerderheid der gevallen gaat het hier om de handeling van de onverbloemde overgave aan de nieuwe religie, de islam aan Allah. De overgave aan God vinden we ook terug in de nieuwtestamentische brief van Jakobus, hoofdstuk 4 vers 7 waar de gelovigen in een bijna koranische eenvoud opgeroepen worden zich aan God te onderwerpen: *Onderwerpt u dus aan God*. En de moslims van deze tijd kunnen veel kracht ontleenen aan een vers uit het Nieuwe Testament waar klip en klaar staat dat Jezus Christus in wezen een moslim was, een moslim *avant la lettre*. Lees mee in I Korintiërs 15 vers 28: *Wanneer alles Hem onderworpen is, zal ook de Zoon zelf Zich aan Hem onderwerpen, die Hem alles onderworpen heeft, opdat God zij alles in allen*. De eerste Hem uit dit vers is God en aan God zal Jezus zich uiteindelijk onderwerpen, een typisch islamitische handeling, wat zeg ik, de essentie van het islamitische geloof. Bovendien als God alles in allen is, zoals het vers stelt, is er geen sprake meer van ingewikkelde en onbegrijpelijke constellaties als de christelijke drie-eenheid en daarmee is Allah, die één is en zeker niet uit drieën bestaat, de grote overwinnaar van de strijd der religies. Hadden de joden en christenen het Nieuwe Testament indertijd maar goed gelezen, dan hadden ze later de islam *en mas-*

se omhelst. Dat had veel religieuze ellende en strijd gescheeld.

De eerste alinea's van dit stukje overlezend ontkom ik niet aan de indruk dat ik de islam een beetje voortrek, de islam met zijn simpele boodschap van onderwerping aan God, de onderwerping aan God die ik bovendien postuleer uit mijn eigen exegetische van het Nieuwe Testament. Er wringt iets, en wat er wringt is de islam zelf. Waarom roepen al die moslims toch dat er meerdere islam's zijn als er iets gedaan is door een moslim wat niet door de islamitische beugel zou kunnen? Hoe vaak heb ik niet gehoord dat de islam vrede is, dat de islam de aanslagen van 11 september 2001, de moord op Theo van Gogh afkeurt, dat de daders van die gruweldaden geen moslims zijn. Toch denk ik dan met mijn boeren-Hollandse verstand: het waren toch moslims of niet soms? Laar ik een voorbeeld geven, werkt altijd verhelderend.

Neem een bedaagd homostel dat in een middelgrote plattelandsgemeente een keurig monogaam leven leidt. Dat stel gruwt als het door niet-homo's onder één noemer wordt gebracht met schreuweige nichten als Gordon en Gerard Joling. Ze weigeren zich met hen te identificeren maar de buitenwereld doet dat wel en menigmaal moeten deze brave mannen zich ongewild verdedigen. Beide heren zullen zeker erkennen dat Gordon en Gerard Joling homo zijn, net als zij, maar ze zullen daaraan toevoegen dat zij niet *als* Gordon en Gerard Joling zijn. Ze erkennen de collectieve paraplu van het homo

zijn maar ze geven als het ware aan dat er variatie is onder die paraplu.

De moslims in dit land en in andere delen van de wereld hebben vaak een ander type reactie dan beide bedarrelde plattelandshomo's als ze aangesproken worden op het moslim zijn. Als moslims geconfronteerd worden met de acties van mannen als Mohammed A. (Attra), één van de vliegtuigkapers van 11 september, en Mohammed B. (Bouyeri), de moordenaar van Theo van Gogh, dan komen er vaak reacties als: 'Dat zijn geen moslims' of 'dat is niet de islam want de islam is vrede'. Ze scharen Mohammed A. en B. niet onder de collectieve paraplu van de islam. Wat de religieuze identiteit van Mohammed Attra en Mohammed B. dan wel is wordt verder niet uit de doeken gedaan. Er wordt een negatieve kwalificatie gegeven en daarmee is de kous af. Maar die kous is verre van af, want konden moslimwoordvoerders in Nederland zich tot voor kort met gemak bedienen van argumenten als 'zij zijn geen moslims' of 'dit is niet de ware islam', het draagvlak hiervoor is in onze maatschappij nu zeer klein geworden. De ernst van de gruweldaden van 11 september kon nog wel weggemasseerd worden door te stellen dat het ging om een logisch gevolg van een aloud probleem: het Amerikaanse imperialisme in het Midden-Oosten. Maar nu in Nederland een man vermoord wordt enkel en alleen om wat hij zegt, gaan de dat-is-niet-de-islam-argumenten niet meer op. De moslims moeten een andere manier van reageren zoeken. Maar hoe? Het klinkt bizar maar de ontwikkelingen in de reacties van wester-

lingen op moslims kunnen helpen. Na 11 september, Barli, Casablanca, Madrid en Londen eisten de meeste westerlingen, politici en commentatoren, ook in Nederland, verantwoording van de hele islam. Eigenlijk is dat vreemd. In de westerse optiek is elk individu slechts verantwoordelijk voor zijn eigen handelen en mag je de een niet aanspreken op het handelen van de ander. Toch is dit een schijnbare tegenspraak. Het bovengenoemde voorbeeld van de homo's maakt duidelijk wat ik bedoel. De heersende beeldvorming is dat er een groep homo's is en deze is in de beleving van velen aanspreekbaar op het gedrag van zijn groepsleden. Dat dat strijdig is met individuele verantwoordelijkheid weten westerlingen heel goed. En daarom zeggen ze dan ook vaak dat ze het niet *persoonlijk* bedoelen. En zo kan dan ook de reactie gekenschetst worden van het Westen op de gruwelijke acties van individuele moslims: die worden veroordeeld, maar toch wordt de hele moslimgemeenschap geconfronteerd met vragen over het gedrag van haar broeders. Het woord 'broeders' gebruik ik hier overigens bewust. Vraag een moslim wat hem of haar zo aanspreekt in de islam, dan is het antwoord vaak de zo intens beleefde broeder- en zusterschap. De islam presenteert zich als een grote familie en dat versterkt weer de overtuiging bij westerlingen dat de islam als collectief bevraged mag worden over het bizarre of zelfs misdadige gedrag van zijn individuele leden. Maar de gevraagd wordt dan weer gedebiteerd dat dat 'niet de islam is' of de persoon in kwestie 'geen echte moslim is'. En daar zit hem de kneep, daar loopt het vast.

Ik geef nog een voorbeeld: de katholieke kerk. Veel Nederlanders zijn lid van die kerk, die in het verleden ongelofelijk vuile handen heeft gemaakt, moord en doods slag, oorlogen, noem het maar. Iedereen weet dat, maar niemand die daar nog echt om maakt. De kerk is inmiddels bedard en pleegt geen moorden meer namens paus of Christus. De kerk wordt nog steeds aangevallen in media en wetenschappelijke onderzoeken om haar beladen verleden, maar de individuele leden kunnen gewoon hun geloof belijden. De kerk heeft inmiddels ook een aantal van haar misdaden toegegeven. Dat moest ze wel, anders kwam ze te veel onder vuur te liggen. En hier ligt een opening voor de islam. Mohammed A. en B. zijn *wel* moslims. Ze vallen *wel* onder de paraplu van de islam. Dat ze de islam op een zeer gewelddadige manier interpreteren is *hun* verantwoordelijkheid en deze kan gewoontelijk op *hun* conto geschreven worden. Maar ze blijven moslims en als collectief kunnen de moslimleiders op het gedrag van deze mensen aangesproken worden. Het was dan ook een trouwvulle toen Frits Bolkestein suggereerde de Marokkaanse koning, als Heerser der Gelovigen, aan te spreken op het gedrag van mensen als Mohammed B., een idee dat overigens met veel verontwaardiging afgewezen werd. De islamitische leiders kunnen volgens mij zonder probleem erkennen dat het hier gaat om een verwerpelijke vorm van islam en een verwerpelijke moslim, maar wel om een islam en een moslim. Zo kan dan de islam acceptatie verwerpen, net als de katholieke kerk dat heeft gedaan, de excessen erkennen maar tegelijkertijd

gaan werken aan een islam die in Nederland past. Een islam die alle soorten van kritiek ('de vrouw mag geslagen worden volgens de Koran', 'de profeet was een misdadiger') aankan. In Nederland wordt het debat nu eenmaal op het scherpst van de snede gevoerd. En zelfs dan blijft de SGP vrouwen stemrecht in de partij onthouden. En zelfs dan blijven de Nederlandse bisschoppen condoomgebruik en *family planning* afkeuren. In dit land kun je én de meest extreme vormen van geloof beleven én de meest verschromkelijke kritieken over je heen krijgen. Elke individuele moslim zou deze manier van omgaan met elkaar in oghenschouw moeten nemen en overwegen deze levenshouding aan te nemen. Het zou een weg kunnen zijn naar integratie van deze godsdienst in Nederland.

7 Oordelen

Wat vindt u? Moeten we naar de rechter stappen als religieuze leidslieden homo's verwijten van hetzelfde allouite zijn als dieven of dat ze op een nog lagere sport van de ladder staan dan varkens? Of moeten we deze inferieure uitingen in het openbaar bestrijden, rechtstreeks, frontaal en andere ideeën en meningen ertegenover zetten? Of: tegenover deze beledigingen andere beledigingen stellen? Hoe paradoxaal het ook lijkt, we zullen voor het beantwoorden van deze vragen duidelijkheid krijgen uit de constellatie van het menselijk leven, zoals deze door God is gevormd.

Het ondermaanse, de wereld waarin wij leven, is een afspiegeling van het bovenmaanse, de hemel. In de hemel zetelt de Oppergod, hij is de Creator en Bedisselaar. De mens is door Hem geschapen, naar Zijn beeld en Zijn gelijkenis. De mens is als God; God is als de mens. God heeft de mens begiftigd met vermogens waaronder het verstand. Met het verstand verstaan we de dingen en verstaan we elkaar. Het Arabische woord voor verstand, *'aql*, heeft te maken met vastmaken. Letterlijk betekende het bij de Arabische bedoeïenen de benen van een kameel vastmaken aan zijn schoften zodat hij niet wegloopt, dit

om te voorkomen dat het beest *onverstandige* of gevaarlijke dingen doet. Wees standvastig, blijf stevig op de grond staan. Met het verstand wortelen wij ons in het bestaan.

Er zijn stromingen geweest en ze zijn er nog, in zowel het christendom als de islam, die de discussie aangaan in hoeverre de mens een vrije wil heeft. Deze stromingen gaan onverminderd uit van Gods almacht en daarmee hebben zij een probleem. Wat te doen met de paradoxale ongelijkheid tussen Gods almacht en Gods rechtvaardigheid? Enerzijds weet God alles en dus weet Hij van tevoren al welk mens wat gaat doen in zijn of haar leven: predestinatie of voorbestemming. Anderzijds zou God rechtvaardig zijn. Hij wil eerlijk en objectief over de mens oordelen. Maar wat valt er te oordelen en hoe eerlijk is dat oordeel als Hij van tevoren de daden van de mens al heeft vastgelegd? De godsdiensten komen er niet uit en binnen zowel islam als christendom heeft menig ketter de dood gevonden vanwege zijn of haar mening ten gunste van het ene of het andere standpunt.

Voorbestemming en vrije wil: wat is de rol van de Al-lethoogste in beide gevallen? Bij voorbestemming is God aanklager én rechter, bij vrije wil is Hij slechts rechter. Bij voorbestemming komt God direct aan het begin van een mensleven in het spel, bij vrije wil pas aan het einde.

Ik vind, als antwoord op de boven gestelde vraag: we moeten niet naar de rechter gaan. De aardse rechter is een afspiegeling van de hemelse rechter, zoals alles hier

op aarde een afspiegeling is van het hemelse. De gang naar de aardse rechter is, indien het gaat om levensbeschouwelijke vraagstukken, prematuur. Als we dat doen sluiten we de discussie. We geven haar uit handen omdat we er niet meer uitkomen. We tillen haar naar een hoger niveau in de hoop ons gelijk te krijgen – en dat terwijl de andere partij ook hoopt zijn of haar gelijk te krijgen. Nogmaals: niet doen! We zijn mensen met een vrije wil – zijn we dat niet dan hoeven we de discussie niet eens te voeren, alles is toch al voorbestemd. We moeten het nu onderling oplossen. We zullen ons verstand moeten gebruiken en standvastig zijn zodat we niet omgevaaid worden door de wind, die zo sterk kan waaien aan het Hollandse strand en in de Arabische woestijn.

'Homo's zijn als varkens en als dieven.' Op grond van teksten uit de islamitische en christelijke geschriften zijn deze uitspraken gedaan. Ik zeg: het christendom brengt scheiding aan, zoals Christus in Matteüs 10 vers 34 al zei: *Meent niet, dat Ik gekomen ben om vrede te brengen op de aarde; Ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar het zwaard.* Het christendom is een agressieve, vernietigende godsdienst die zelf te vuur en te zwaard moet worden bestreden. De islam, met zijn ingeboren minderwaardigheidscomplex – wie anders begint zijn geloofsbelijdenis met een ontkenning: 'Er is geen God dan Allah en Mohammed is zijn profeet' (cursief van mij) – staat garant voor het mislukken en frustreren van heel veel levens. Je kunt daarom maar beter een dief of een varken zijn dan een christen of een moslim. Het is ongetwijfeld

lekkerder in de zon in de modder te woelen terwijl je je natje en droogje krijgt dan op vrijdag vijf keer tegen de derriere – hoe aantrekkelijk ook – aan te kijken van de gene die vóór jou in de moskee bidt. Ook lijkt het mij veel aangenameer om de geroofde buit, bij voorkeur afkomstig uit de Sint-Pieter, te verspillen aan hoeren en snoeren dan tweemaal op zondag op harde banken in koude gebouwen naar sombere donderpreken te luisteren.

Zo beledigend genoeg? Doet het pijn, gelovige lezers? Meteen naar de rechter ermee? Een schrijf- en spreekverbod voor mij? Nijs ervan! Niet doen! De gang naar de rechter legt een voorrijdige en dus onbevredigende oplossing neer en doodt de discussie. We zullen na de uitspraak verbeteren en teleurgesteld en vooral machteloos naar elkaar kijken, beide partijen – de een krijgt wellicht gelijk maar doet er goed aan verder zijn mond te houden, en de ander bijt in het stof. En het belangrijkste van alles is dat het probleem dan nog steeds niet is opgelost: we zullen er op de een of andere manier toch uit moeten komen. Wie weet lost de toekomstige joods-christelijk-islamitische traditie van dit land het 'netelige' homovraagstuk ooit nog op.

8 Oosten en westen

In de discussie over de islam in Europa wordt vaak scheiding gemaakt tussen het oosten en het westen, waarbij het oosten synoniem is met de islam. Het westen staat paradoxaal genoeg meestal niet gelijk aan de religie van het christendom, maar veeleer aan de cultuur of culturen van Europa en de Verenigde Staten. Het zal niemand verbazen dat de heilige schriften van jodendom, christendom en islam ook allerlei verwijzingen kennen naar het oosten en het westen. Toen God de mensgeschapen had plante hij een hof, in Eden, in het Oosten, waar Hij, zoals dat zo mooi beschreven staat in Genesis 2 vers 8, de mens in plaatste. Het feit dat de hof in het oosten stond geeft het begrip oosten een prettige betekenis. In het oosten staat de Hof van Eden. Wie wil daar niet heen? We weten echter ook hoe het althier daar in de hof van Eden. Adam en Eva moesten het paradijs verlaten: *En Hij verdreef de mens en Hij stelde ten oosten van de hof van Eden de cherubs met een flikkerend zwaard* aldus Genesis 3 vers 24. Later vertrok Kaïn, de oudste zoon van Adam en Eva, naar Nod, een land dat ten oosten van Eden lag en ook Jacob zocht later zijn heil in het land der stammen van het Oosten.

Er lijkt dus iets aantrekkelijks te zijn, daar in het oosten.

Het oosten stond ook garant voor rijkdom en wijsheid. Zo woonde Job daar, de rijkste man *van alle bewoners van het Oosten* van zijn tijd, aldus Job 1 vers 3. Later verviel Job weliswaar tot bittere armoede maar, weer later keerde zijn rijkdom in veelvoud tot hem terug. En waren het niet de wijzen uit het oosten die kwamen om Jezus eer te bewijzen, Jezus die de koning der joden werd genoemd, Jezus wiens ster in het Oosten was gesignaleerd? Lees het allemaal nog maar eens na in Matteüs 2 vers 1-2. En ten slotte staat in Psalmen 103 vers 12: *Zonder het oosten is van het westen, zover doet Hij onze overtredingen van ons.* Ook uit dit vers concludeer ik dat het oosten synoniem staat voor goede, aangename dingen, maar bij het westen lijkt dat niet het geval te zijn. De Bijbel heeft niet veel op met het westen. West of het westen wordt 34 maal genoemd in de Bijbel. Oost of het oosten wordt daarentegen in totaal liefst 94 maal genoemd. Uit de 31 keer dat het westen in de Bijbel wordt genoemd (west wordt driemaal genoemd) kan verder weinig geconcludeerd worden. Het zijn tamelijk zakelijke mededelingen zoals Jezus zegt: *Wanneer gij een wolk ziet opkomen in het westen, zegt gij daadlijk: Er komt regen, en het gebeurt* (Lucas 12, vers 54). Het westen herbergt in de Bijbel geen bijzondere verwijzingen naar paradijselijke omstandigheden, rijkdom of wijsheid. Het wordt slechts functioneel genoemd, zoals het feit dat de regen er vandaan komt.

De Arabische woorden voor oosten en westen, *sharq* en *gharb*, komen als zodanig niet in de Koran voor. Wel komen de woorden *mashriq* en *maghrib* voor en de betekenis daarvan is 'de plaats waar de zon opkomt' (11 keer) en 'de plaats waar de zon ondergaat' (tien keer). In de praktijk worden *mashriq* en *maghrib* vertaald met de woorden oosten en westen. Zoals in soera 2, de Koe, vers 115: *Van God is het oosten en het westen* of soera 26, de Dichters, vers 28: *Hij zei: 'De Heer van het oosten en het westen...'* Curieus zijn de verwijzingen in de Koran in het tweevoud of zelfs het meervoud naar de plaats waar de zon opkomt en ondergaat. Letterlijk staat er dan in het Arabisch: de twee plaatsen of de plaatsen (meervoud, zonder het exacte aantal te specificeren) van opkomst van de zon en de twee of meerdere plaatsen van de ondergang van de zon. Zo staat er in soera 55, de Erbarmet, vers 17: *De Heer van de beide oostkanten en de beide westkanten* en in soera 70, de Trappen, vers 40 staat: *Ik zweer bij de Heer van de oostkanten en de westkanten.* Ik ben geen theoloog en ik kan deze teksten zoals ze zich zo naakt aan mij voordoen niet verklaren. Ik kan slechts bedenken dat het tweevoud of meervoud gebruikt wordt om de grootte en indrukwekkendheid van oosten en westen te benadrukken. Hoe het ook zij, als het in de Koran gaat om oosten en om westen dan durf ik met gerust hart te stellen dat de Koran beide gelijk behandelt. Geen enkele koranische tekst verbindt voorspoed en macht en rijkdom met het oosten of saaië functionaliteit met het westen. Hoofdboodschap van de Koran betreffende oosten en

westen is dat beide windrichtingen vallen onder de heerschappij van de Allerhoogste: Hij is de God van het oosten, daar waar de zon opkomt, en van het westen, daar waar zij ondergaat.

De Koran geeft zo een veel evenwichtiger beeld dan Oude en Nieuwe Testament van het oosten en het westen. De Koran overstijgt, zo zou je kunnen zeggen, het gekisgebis van de Bijbel over het belang van oosten en westen. Oosten en westen zijn echter twee uitersten en met dit gegeven in handen zijn oosten en westen dankbare begrippen om tegenstellingen aan te wakkeren. Het is een potsierlijke zaak dat het 'westen' niet beseft dat het zich eigenlijk te kijk zet door het oosten te associëren met achterlijkheid, terwijl de Bijbel, links om of rechts om toch een van de bases van de westerse cultuur, het oosten juist identificeert met wijsheid en rijkdom. In het geval van de discussie over het oosten en het westen valt echter wel een les te leren uit de heilige Schriften, zij het enkel en alleen uit de islamitische Heilige Schrift. De Koran staat boven de noties oosten en westen. Oosten en westen zijn in de Koran alleen maar belangrijk in die zin dat ze beide gelijkkelijk onder de heerschappij van de Almachtige staan. Geen polarisatie dus. En is dat niet de les voor de discussie van vandaag de dag? Het zoeken naar het gemeenschappelijke tussen oost en west? Datgene wat beide bindt?

Ik ben van nature niet zo belerend aangelegd. Ik mag graag een beetje de spot drijven met religie of zaken in een -hopelijk- onverwacht perspectief zetten, maar van

tijd tot tijd vrees ik wel eens voor de rust en vrede in onze Nederlandse maatschappij – en dan druk ik me nog zacht uit. Dus vooruit, voor deze ene keer: neem de les van de Koran ter harte en zoek het gemeenschappelijke van het oosten en het westen. Allah heeft het al eens gedaan en Hij doet het nog steeds, waarom wij dan niet?

9 Taal

Wordt u ook zo moe van die discussie over het eigen taalonderwijs aan allochtonen in Nederland? En ergert u zich ook aan de speciale programma's voor Friestaligen op de zondagse televisie? Of bent u juist van mening dat bij een multiculturele samenleving ook een multitalige samenleving hoort? Het debat over het eigen taalonderwijs kan nauwelijks los worden gezien van de eeuwige discussie over de rol van religie, de islam, in het onderwijs aan de arme allochtone schapen. Andere kwesie is die van de voorlichting aan migranten, asielzoekers en vluchtelingen. Dat 'mor' gewoon in het Nederlands, want hier in Nederland spreken we nu eenmaal Nederlands. Ziet u het voor zich? Die Somalische vluchtelingen, have en goed achtergelaten, ze krijgen een brochure in de hand gedrukt met in het Nederlands de huisregels van het asielzoekerscentrum. Essentiële vraag is of een samenleving kan volstaan met het gebruik van één taal of dat juist meerdere talen een samenleving beter doen functioneren. Eentaligheid of meertaligheid, dat is de vraag. We richten ons maar weer eens tot de Schriften. Hebben zij een antwoord op de relatie taal en maatschappij?

De drie grote monotheïstische godsdiensten hebben alle een plaats verworven in de Nederlandse multiculturele samenleving of zijn bezig die te verkrijgen. Deze drie religies hebben met elkaar gemeen dat zij een centraal heilig boekwerk hebben. Voor het jodendom is dat het Oude Testament, voor het christendom zijn dat het Oude en Nieuwe Testament en voor de moslims is dat de Koran. Het zijn boeken, ze zijn geschreven, ze kunnen gelezen worden, ze kunnen gereciteerd worden, gedeelten ervan kunnen gezongen worden. Er wordt naar de heilige woorden geluisterd. We hebben het dus over schrijven, lezen, luisteren, drie kenmerken van taal. De heilige schriftten zijn in zekere talen geschreven. In het dagelijks leven geef ik aan de Universiteit van Tilburg colleges over onderwerpen als religie in de multiculturele samenleving en als ik mijn studenten dan bij gelegenheid vraag in welke talen Oude en Nieuwe Testament en Koran zijn geschreven, dan blijven zij vaak het antwoord schuldig op de vraag in welke talen de twee delen van de Bijbel zijn geschreven. Opmerkelijk genoeg weten ze meestal wel dat het Arabisch de taal van de Koran is, maar van hun eigen, vaak zo hoog opgehemelde, joods-christelijke geschriften – moest de Europese grondwet niet naar dit cultuurgoed verwijzen volgens sommigen, waaronder wijlen paus Johannes Paulus II? – weten ze niet wat de schriftalen zijn. Veel lezers blijven het antwoord vast ook schuldig: het zijn het Hebreeuws en het Grieks (een zeer klein gedeelte van het Oude Testament is in het Aramees geschreven; voor de intentie van dit betoog is deze

informatie echter niet van belang). Hebreeuws, Grieks en Arabisch, machtige talen van machtige culturen en machtige religies.

Wat denkt u? Maakt het uit in welke taal de boodschap van de Allerhoogste tot de mensen komt? Het is typisch Nederlands om te zeggen dat het niet uitmaakt. Het gaat om de inhoud en niet om de vorm, als maar duidelijk is wat de bedoeling is. Deze Nederlandse mentaliteit kan gevoeglijk gerelateerd worden aan de zogenaamd joods-christelijke traditie. Nergens in het Oude Testament wordt gewag gemaakt van de gebruikte schrifttaal van de heilige schriftten. Nergens staat dat de tien geboden in een Hebreeuwse taal zijn opgeschreven, nergens staat dat het Hebreeuws bij uitstek de ideale taal is waarin David zijn emoties in de vorm van de vele psalmen kon uiten. Slechts wordt er van David gezegd in I Samuël 16 vers 18: *...bij is een dapper held, een krijgsman, wel ter tale...* waaruit geconcludeerd mag worden dat David zijn klassieken kende en zich eloquent kon uitdrukken.

Het is opmerkelijk, maar in het Oude Testament wordt het woord taal, *lashoon*, slechts éénmaal enigszins gespecificeerd. Het was de koning van Babel die enige Israëlieten liet komen, *knapen zonder enig gebrek, schoon van niterlijk, ervaren in allerlei wijsheid om hen te onderwijzen in de geschriften en taal der Chaldeen* zoals de verzen 3 en 4 van Daniël 1 ons leren.

De notie taal krijgt bitter weinig aandacht in het Oude Testament: het woord komt slechts 41 maal voor op, in mijn Bijbel (zie 'De joods-christelijk-islamitische tra-

ditte van ons land'), 1004 pagina's. Zou het door het ingrijpen van de Allerhoogste zijn dat er zo weinig aandacht aan taal wordt besteed? Ik onthoud u het verhaal van de toren van Babel. Maar één les valt misschien wel te trekken uit het Babelverhaal. De Almachtige heeft in het Oude Testament weinig op met taal en al helemaal niet met communicatie, en zeker niet met interculturele communicatie. Hij vond het indertijd maar niets dat de aarde één van taal was en één van spraak, zoals Genesis 11 vers 1 ons meldt. *Welan*, dacht Hij even later in de tekst (vers 7), *laat Ons nederdalen en daar hun taal verwarren*. En zo geschiedde in het Oude Testament. Talen? Daniël 7 vers 14 geeft de oudtestamentische visie nog eens goed weer. Daar wordt gesproken over het volgende: *alle volken, natien en talen dienden Hem*. God, naijverig en jaloeers, of misschien wel eenzaam als Hij is, wil vereerd worden, door alles en iedereen, door sprekers van alle talen. Taal is niet belangrijk als alle sprekers van alle talen Hem maar dienen.

Wat zeggen de statistieken van het Nieuwe Testament? Het woord taal of het meervoud ervan komt 20 maal voor in dit boek. Relatief meer dan in het Oude Testament, maar nog altijd heel weinig. En spreekt het Oude Testament geen enkele maal over de Hebreeuwse taal, het Nieuwe doet dat opmerkelijk genoeg wel. Een treffend en vanuit communicatief standpunt gerekend zeer bijzondere vermelding van de Hebreeuwse taal is Handelingen 26:14 waarin sprake is van een stem die het volgende zegt: *Saul, Saul, waarom vervolgt gij Mij?* toen Saul, later Paulus,

naar Damascus ging om de christenen te vervolgen. De stem, waarvan we gevoelig kunnen aannemen dat die van God was, sprak in de Hebreeuwse taal – ongetwijfeld wordt het adjectief gebruikt om aan te geven dat Saul de boodschap van Boven niet kon misverstaan. Het is een dramatisch en indrukwekkend moment.

Maar zo mogelijk nog dramatischer is het tafereel dat gekenschetst kan worden als het ultieme contrast met Babel en Babylon. Het gaat om het moment dat *Parten, Meden, Elanieten, inwoners van Mesopotamië, Judea en Kapadocie, Pontus en Asia, Frygië en Pamfylië, Egypte en de streken van Libië bij Gyrene, en hier [in Jeruzalem] verblijvende Romeinen, zowel Joden als Jodengenoten, Krentenzen en Arabieren* tegelijkertijd worden toegesproken over de grote daden Gods in hun eigen taal, zoals Handelingen 2 vers 8-11 verhaalt. Het gaat om de uitstorting van de Heilige Geest op Pinksteren. Hier vindt een staaftje van ongekende interculturele communicatie plaats en het bewijst maar weer eens dat Gods wegen ondoorgroendelijk zijn: eerst moesten de mensen verspreid worden over de hele wereld terwijl ze elkaar niet meer mochten en konden verstaan, en nu moesten ze blijikbaar allemaal doordrongen worden van de Grootheid Gods in hun eigen taal. God handelt pragmatisch: hij doet niets af aan de veelheid van talen, maar bedient zich van een veeltalig concept om zijn boodschap te communiceren. Dat is echt goddelijke wijsheid.

Het Oude Testament en het Nieuwe Testament nemen niet de moeite om in te gaan op het waarom van de

keuze voor het Hebreeuws of Grieks als schrifttaal van de goddelijke boodschappen. Uit beide spreekt een soort ongeïnteresseerdheid. De inhoud is blijkaar belangrijker dan de vorm.

Is dat ook het geval bij het laats in Nederland geïntroduceerde heilige boek, de Koran? Laten we eens kijken naar wat de islamitische traditie ons te zeggen heeft.

Een van de allermooiste verzen van de Koran is vers 12 van soera 46, de Zandduinen: *En dit is een boek dat in de Arabische taal een bevestiging geeft, om hen die onrecht plegen te waarschuwen en als goed nieuws voor hen die goed doen.* Terwijl we de boodschap van dit vers op ons in laten werken, vallen onze monden open van verbazing na wat we gelezen hebben over taal en talen in en over het Oude en Nieuwe Testament. Ik voeg er nog een ander vers aan toe, uit soera 41, genaamd Zij Zijn Uireengezet, vers 44: *En als Wij hem als een vreedmatige Koran hadden gemaakt dan hadden zij gezegd: 'Waarom zijn de tekenen ervan niet uiteengezet? Vreedmatige en toch een Arabier?'* Tienmaal maakt de Koran melding van de taal waarin hij geschreven is: het Arabisch. Is het niet fantastisch en wat een contrast met de joods-christelijke traditie. Bovendien voegt de Koran er soms het bijvoeglijke naamwoord duidelijk (*mubin*) aan toe: een duidelijke Arabische taal. En de Koran gaat nog een stapje verder. Hij geeft eveneens aan waarom hij in die duidelijke Arabische taal geschreven is: zodat zij, de Arabieren, hem begrijpen. Ze zullen er niet omheen kunnen. Vers 2 van soera 12, Joesoef, laat geen enkele twijfel: *Wij hebben het*

als een Arabische Koran neergesonden; misschien zullen jullie verstandig worden. Communicatie uit het boekje: er is een zender, de Allerhoogste, er is een boodschap, de Koran, en er is een ontvanger, de Arabieren. Het middel? Een Arabische taal. Kan geen misverstand over bestaan.

De Koran noemt het woord taal, *lisan*, 25 maal. Op mijn 416 pagina's is dat nog altijd niet veel, ook vergeleken met het Nieuwe Testament. Maar de woorden taal en Arabisch zijn van groot belang voor de islamitische cultuur die ontstond nadat diezelfde Arabieren de boodschap van God ter harte namen en haar accepteerden. Ze onderwierpen zich eraan, het was een echte *islam*, hetgeen letterlijk onderwerping (zie 'Onderwerping') betekent. En kijk eens naar die schitterende kunst die de Arabieren hebben ontwikkeld. Mede ingegeven door het verbod levende wezens af te beelden is de abstracte kunst bij de moslims hoog ontwikkeld en hoeeer hebben ze daarbij gebruikgemaakt van het sierlijke Arabische alfabet, de gracieuze letters die zo inspireren tot indrukwekkende kunst. De paleizen van het Alhambra in Granada zijn van top tot teen voorzien van Arabische teksten, gegraveerd of uitgehouwen in steen. *Laa 'aalim illa allaah* valt er alom te lezen in de talrijke kamers van het paleizencomplex: Er is geen kenner dan Allah. Allah heeft de Arabische taal gekozen om Zijn laatste boodschap aan de mensen over te brengen.

Laten we de relatie taal en religie in de heilige boeken even op ons in laten werken. De Bijbel heeft taal niet als een speerpunt op het programma staan, de Koran des te

meer, zij het uitsluitend de Arabische taal. En aangezien religies gemeenschappen doordrenken van waarden en normen en overtuigingen, is het onvermijdelijk dat de standpunten van Oude Testament, Nieuwe Testament en Koran met betrekking tot taal en communicatie de joodse, christelijke en islamitische gemeenschappen beïnvloeden of beïnvloed hebben, en die invloed doet zich nog steeds gelden. De Arabisch-islamitische wereld is, het zal u niet verbazen, zeer beïnvloed door de Arabische taal. Het Arabisch is heilig. Kom niet aan het Arabisch, want doe je dat wel, dan heb je een probleem. Het Arabisch is zo onaantastbaar dat andere talen per definitie minder zijn, menselijk zijn, niet goddelijk zijn. En het is daarom zo verdrietig vast te stellen dat minderheidstalen in de Arabische wereld zo'n zwakke positie hebben. Wat is er overgebleven van het Grieks van de Hellenistische cultuur, het Aramees, het Koptisch nadat de islam de wereld veroverde? Weinig of niets. Hoezeer werd en wordt de taaltrots van de Algerijnse en Marokkaanse Imazighen, de Berbers, tot op de dag van vandaag de kop ingedrukt.

Het Oude en Nieuwe Testament beschrijven de wording van de talen door een ingreep van de Allerhoogste. Meertaligheid lijkt zo regel te zijn onder de mensen. Eenttaligheid is de Here een gruwel. Wie logisch nadenkt is in staat te concluderen dat de Koran in wezen eenttaligheid voorstaat: als we allemaal Arabisch spreken, begrijpen we de boodschap van God en daarmee ook elkaar – simpel en voor de hand liggend.

Het is verdrietig, maar we moeten constateren dat de heilige schriften ons niet helpen om een uitweg te vinden uit het duivelse dilemma van eenttaligheid of meertaligheid. De aloude teksten naast elkaar gelegd geven geen eenduidig antwoord. We zullen het zelf uit moeten vechten als het om de rol van talen in onze samenleving gaat. En tot het moment dat we eruit zijn gekomen, zullen de kolommen van de dagbladen en weekbladen vol staan met meningen voor en meningen tegen het eigen taalonderwijs en de voorlichting in de eigen taal of het Nederlands aan nieuwkomers. Op het punt van talen beroont de Allerhoogste zich als indertijd bij de toren van Babel. Hij veroorzaakt verdeeldheid onder de mensen en geeft geen enkele aanwijzing voor wat wijsheid is. Verderom blijkt de mens op Hem te lijken. Hij is een vat vol taalkundige tegenstrijdigheden en wij zijn dat ook.

10 Toorn

De christelijke geloofsleer vertelt ons dat toorn een van de zeven hoofdzonden is. Ongetwijfeld doet zij dat op basis van onder andere de volgende teksten. *De dwaas laat zijn ganse toorn de vrije loop* zo stelt het oudtestamentische boek Spreuken 29 vers 11 en een van de werken van het vlees zijn *uitbarstingen van toorn* volgens de nieuwtestamentische brief van Paulus aan de Galaten, hoofdstuk 5 vers 20. De Schrift is helder: toorn is een van de minder aantrekkelijke karaktertrekken van de mens, toorn is onlosmakelijk met hem verbonden. Anders zou Paulus in zijn brief aan de Efeziërs (4:26) niet vermanend spreken: *Gerrakt gij in toorn, zondigt dan niet*. Dit laatste vers wekt overigens ook bevreemding op. Als dan toorn tot de hoofdzonden behoort, hoe kunnen wij dan in toorn raken zonder te zondigen? Het advies van Paulus moet immers uitvoerbaar zijn? Wij zullen zien dat een één-op-één-relatie tussen toorn en zonde op zijn minst discutabel is en dat niet alleen de mens te lijden heeft van toorn. Om op deze twee kwesties nader in te gaan lijkt er geen andere weg mogelijk dan ons te wenden tot de onfeilbare woorden van God. God heeft via diverse profeten en kanalen tot de mensen gesproken. De

heilige schriftten zijn schier ontelbaar. Maar omdat wij leven in een land met een joods-christelijke traditie en een opkomende islamitische traditie zullen wij de troostrijke woorden van Oude Testament, Nieuwe Testament en Koran raadplegen om de relatie tussen toorn en zonde vast te stellen, samen met de identiteit van diegenen die zich aan toorn vergrijpen en die we vooralnog zondars noemen.

Als rechtgeaard Nederlander pak je een analyse van genoemde heilige boeken systematisch aan. Ik ontwikkelde een zogenaamde toornindex. De toornindex is de mate waarin het woord toorn voorkomt in Oude Testament, Nieuwe Testament en Koran. En toornig zijn de boeken. Het Oude Testament telt 247 instanties van toorn, het nieuwe 39 en de Koran 24 (woorden met de Arabische medeklinkerworrel *gh d* en *b*, alle toorn uitdrukkend). Numeriek is het Oude Testament dus het toornigste boek. Maar zo makkelijk gaat dat niet. We moeten ook rekening houden met het aantal pagina's van elk geheiligd werk (zie 'De joods-christelijk-islamitische traditie van ons land') en voilà, daar is de toornindex: in het Oude Testament komt toorn gemiddeld op elke 4,1 pagina's voor. in het Nieuwe Testament elke 8,1 pagina's en in de Koran 17,3. Laten we de inhoud van de toornige teksten eens nader bestuderen.

Het Oude Testament begint in het boek Genesis zo vredig met de geschiedenis van de hof van Eden en in dit hele Bijbelboek wordt God niet één keer vertoorned. Een van de keren dat er sprake is van toorn in het eerste Bij-

belboek (Genesis 30:2) is als Jacobs toorn ontbrandt tegen Rachel omdat zij, kinderloos als zij was, nageslacht van hem eistre: een ongetwijfeld al lang sluimerend conflict dat op een gegeven moment tot uitbarsting kwam. Rachel was immers jaloers op haar zuster Lea die Jacob wel kinderen baarde. Een andere instantie van toorn in Genesis betreft wederom een kwestie waar vrouwen in het spel zijn. Het was Potifar die woedend op Jozef was omdat deze een schuiver met zijn vrouw zou hebben gemaakt. Later in het Wordingboek vervloekt Jacob zijn beide zonen Simeon en Levi om hun verderfelijke eigenschap: toorn. In Exodus is het voor het eerst dat God zelf vertoorned raakt, namelijk op Mozes, die zijn broer Aäron naar voren wil schuiven als woordvoerder voor het volk Israël. Maar ja, *Befehl ist Befehl* en hij accepteert zijn rol als spreekbuis van Hemzelve. De toorn van God wordt echter ziedend in het boek Numeri als de Verhevene het helemaal gehad heeft met het morrende volk van Israël en ook later in Jozua, Richteren, II Samuël en II Konin-gen raakt God ernstig vertoorned op het door Hemzelf uitgekozen volk.

Dit lezend vroeg ik mij in gerede af hoe dit nu toch mogelijk was: het gaat om de hoofdzone toorn. Ieder-een zal de kwalificatie zonde aan een mens toedichten, maar toch niet aan de Schepper van het uitspanseel? Of is God ook maar een mens en was Hij van tijd tot tijd het eeuwige gezeur van Zijn volk zat? Nadere lezing van andere teksten toont aan dat ook individuen object van Gods toorn kunnen zijn. God liet Zijn brandende (het

kan dus nog erger zijn!) toorn pas varen toen de zondaar Achán gestenigd was en verbrand met vuur, zo lezen we in Jozua 7 vers 26. Maar zal de Here dan nooit genade tonen en Zijn toorn laten voor wat hij is voordat deze ontbrandt? In zekere zin wel waar Jesaja 48 vers 9 meldt dat Hij zijn toorn vertraagt. Tot heil van de mens, Zijn schepping? Tot heil van Israël, Zijn volk? Welnee: om Zijn Naam, ter wille van Zijn lof, zo lezen wij in het boek van deze profeet. Als Hij maar aan Zijn trekken komt. Het Oude Testament laat er geen misverstand over bestaan. De toornexpert bij uitstrek is Hij-van-boven. Het is verbijsterend te lezen hoe toornig de Alomtegenwoordige kan zijn en dan durft het Oude Testament, als de lezer al deze toorn over zich heeft laten gaan, toch nog te beweren – en dat lezend moet je de relativiteitstheorie van Einstein maar toepassen – in Psalmen 30 vers 6: *want een ogenblik duurt zijn toorn. Welk een verademing.*

In de Koran is het al niet anders. Regelmatig lezen we dat God toornig is of vertoorn. Zo kan volgens soera 4, de Vrouwen, vers 93, de opzettelijke moordenaar van een gelovige rekenen op de toorn van God, en soera 48, het Succes, stelt in vers 6 dat God vertoorn is op huichelaars en veelgodendienaars. Op nogal wat plaatsen beschrijft de Koran de toorn Gods over Israël. In soera 2, de Koe, vers 61, wordt uitgebreid beschreven hoe de Israëlieten zich met hun gemurmureer de toorn van God op de hals halen. Dat is opmerkelijk: de koranische toorn geldt ofwel de ongelovigen, ofwel de Israëlieten, maar nooit de bewoners van het Arabische schiereiland of de-

genen die later moslims genoemd zouden gaan worden. Het lijkt erop dat Allah minder moeite heeft met de navolgers van de profeet Mohammed dan met het volk waar Mozes de leiding over had. Zouden er dan toch twee Goden zijn met een hoofdletter?

Hoe het ook zij: uit onze analyse kunnen we concluderen dat er een relatie is tussen toorn en God. Dit stremt uiteraard tot verdriet en frustratie. We hoopten zo dat God enkel en alleen liefde en barmhartigheid zou zijn. Bovendien voelen wij ons als mens nog ellendiger. Door de heiligen wordt toorn als een zonde bestempeld. Wij willen ons daar niet graag branden en als wij ons in onze wanhoop dan richten tot onze Creator moeten wij vaststellen dat juist daarboven de Grootste Toornige zetelt.

Keren wij desalniettemin toch terug tot de woorden van de verneend troostrijke teksten. En lezen wij dan in de Koran in de Openingssoera, 1, de verzen 6-7: *Leid ons op de juiste weg, de weg van hen aan wie U genade geschonken hebt, op wie geen toorn rust en die niet dwaalen.* Laten wij dan maar hopen dat op ons geen toorn rust en ons genade wordt geschonken zodat wij op de juiste weg terechtkomen. Een andere troost komt uit Genesis 1 vers 27: *En God schiep de mens naar zijn beeld, naar Gods beeld schiep Hij hem. Wij mensen zijn blijkbaar als God, wij hebben Zijn karaktereigenschappen. Hij bezondigt zich aan toorn – wij evenzo. Gelukkig maar. Toorn, het klinkt zo agressief, maar het Hebreeuwse woord voor toorn *af* betekent oorspronkelijk ademen en van daaruit snurken en gnuiven, en vandaar toorn. Toorn komt na-*

tuurlijkerwijs voort uit de lucht die je in- en uitademt, met in eerste instantie snuiven, gnuiven en neusophalen. Het Griekse woord voor toorn *thumos* heeft als oorspronkelijke betekenis de heftige beweging van – onder andere – de lucht, de levensadem en daarvandaan toorn. Het kwade komt dus uit het goede voort: zo is God en zo is de mens dus ook. Daarom adem ik nog maar eens diep en schraap gnuivend mijn keel. Niets goddelijks is mij namelijk vreemd.

11 Vergeven

Vergeven is mooi. Het is een weldaad voor de ziel om iemand zijn of haar fouten te vergeven of om vergeving te ontvangen voor een misplaatst woord of een verkeerde daad. Hoe hevig kunnen de onlustgevoelens zijn als geen vergeving ontvangen wordt en hoe vaak wordt vergeving geweigerd omdat haat en rancune te sterk zijn. In de joods-christelijke traditie, en dan vooral in de christelijke, staat vergeving hoog in het vaandel. Hoe aandoenlijk is het als een braaf kerklid vergeving vraagt en ontvangt indien hij zich vergalopperd heeft. In genade wordt hij weer aangenomen en opgenomen in de kring van mannenbroeders en zusters.

Vergeving lijkt bij uitstrek voorbehouden aan de God van de christenen, en dan met name die van de protestanten. Zij schermen te pas en te onpas met de vergevingsgezinde houding van hun Heer en Heiland Jezus Christus. Toch komt het woord 'vergeven', als werkwoord, niet erg frequent voor in het Nieuwe Testament. Het komt 50 keer voor en van de 39 gevallen van vergeving in de evangeliën heeft het overgrote deel betrekking op de Heiland die al vergevend door het aardse leven gaat. Opmerkelijk is dat Jezus één geval noemt waarin geen vergeving

mogelijk is. Ondanks dat hij zegt dat *alle zonde en lastering de mensen vergeven zal worden*, valt de *lastering van de Geest* niet te vergeven (Matteüs 12:31). Dat gaat blijkbaar te ver. Er kan van alles gezegd en gedaan worden. Wordt de boodschap van God met voeten getreden, lachen de mensen erom, noemen ze Jezus een fantast, noemt het maar. – wordt er berouw getoond, dan is er vergiffenis. Kom je echter aan Gods diepste essentie, Zijn kern, Zijn wezen, de reden van Zijn bestaan, Zijn Geest, dan is er een probleem. Wordt Zijn Geest beschimpt en vervloekt, het zal de mens niet vergeven worden. De ontkenning van Zijn bestaan gaat te ver, veel te ver. Dan is er voor de arme mens geen vergaving meer mogelijk. Als dus de discussie tussen God en mens hoog oploopt, en de mens uitroept dat God 'naar de hel kan lopen', een tamelijk frequent gebruikte vorm van vervloeking, dan is die mens voor nu en voor altijd verloren. De vergavingsgezindheid van God gaat blijikbaar tot aan de voordeur. Je zult moeten accepteren dat Hij een rol speelt, dat Hij bestaat, dat Hij er is. We kunnen, we mógen niet zonder Hem. Zou dat het geval zijn, dan keert God noodgedwongen terug in Zijn isolement, de tijd van vóór de mens, eenzaam, rancuneus en verbitterd. Dat kan Hij niet toestaan: God wil er nu eenmaal bij horen.

Diezelfde boze God komen we regen in het Oude Testament. De eerste maal dat het woord vergeven in relatie tot God genoemd wordt, is Exodus 23:20-21, maar vrolijk worden we niet van dat vers. Er is sprake van een engel, in wie Gods naam is, en naar wie Israël moet luisteren;

doet Israël dat niet dan zal hij, de engel, namens God, hen hun wederspannigheden niet vergeven. In Exodus 32:32 is het Mozes die God vraagt Israël haar zonden te vergeven. Een vraag waar God overigens een tamelijk algemeen antwoord op geeft: *Wie tegen Mij gezondigd heeft, zal Ik uit mijn boek delgen* (vers 33).

Het Oude Testament begint niet leuk: zo vaak is er sprake van een niet vergevende God, zeker in relatie tot het door Hemzelf uitgekozen volk. En gaat maar iemand van Zijn volk over tot het aanbidden van een andere god, dan zal de Here dat deze persoon niet vergeven, volgens Deuteronomium 29:20. Jozua 24:19-20 bevestigt dat nog eens: *Hij zal nu overtreiding en nu zonden niet vergeven. Wanneer gij de Here verlaat en vreemde goden dient, dan zal Hij zich onwenden, u kwaad doen en verdelgen*. In het Oude Testament moet God blijikbaar nog opboksen tegen andere goden en Zijn maatregelen en verordeningen dienaangaande zijn dan ook niet mis. In het Nieuwe Testament is geen sprake meer van gevallen van vergaving voor het aanbidden van andere goden, maar dat betekent niet noodzakelijkerwijs dat het Nieuwe Testament milder is. Dat lijkt wel zo, getuige de zachte verzende Jezus, maar de meest voor de hand liggende zonde, Hem vervloeken, vaak symbolisch geuit – en even zo vaak gevolgd door een 'zo bedoelde ik het niet' – is een onvergeeflijke zaak, voor eeuwig en altijd.

Is God in het Oude Testament dan alleen maar rancuneus en niet bereid te vergeven? Neen, toch niet! In Jeremia 31:3-4, de klaagprofeet bij uistrek, is er sprake van

een God die in de eerste persoon zegt: *want Ik zal hun ongerechtigheid vergeven en hun zonde niet meer gedenken*. Waarbij hun slaat op het huis Juda en het huis Israël. Overigens was er al eerder in Jeremia sprake van een God die in de eerste persoon over vergewing spreekt, maar helaas wordt de mogelijke vergewing ernstig genuanceerd zo niet gefrustreerd: *Want vele zijn hun zonden, geweldig hun afdwalingen. Waarom zou Ik u vergeven?* (Jeremia 5:6-7) Het gaat hier om dezelfde huizen van Juda en Israël. Naast de blijikbaar onvergeeflijke fout van het aanbieden van andere goden, gaat het in deze specifieke verzen ook over echtbreuk en hoererij, zaken die, volgens het Nieuwe Testament althans, vergeefbaar zijn. God had het aan het begin van Jeremia blijikbaar even helemaal gehad. Hij is grillig: dan vergeeft Hij en dan weer niet.

Het Oude Testament kent eigenlijk maar één boek waar de God der vergewing en vergevingsgezindheid geprezen wordt en dat zijn de Psalmen. In veel psalmen bezingt David deze milde Vader die eigenlijk niets liever wil dan in pais en vree met Zijn volk leven: *Want Gij, o Heere, zijt goed en gaarne vergevend*, aldus Psalmen 86:5. Maar let wel: het gaat bij de psalmen vrijwel altijd om Iemand in de derde persoon. Het is een mens die God als vergevend omschrijft, meestal David. Maar David weet dan ook wat vergewing inhoudt, na zijn overspel met Bathseba. Het werd hem vergeven door diezelfde God die in Jeremia het overspel van Zijn volk weigert te vergeven. Het kan blijikbaar verkeren met de genade van de Allerhoogste. Wat te doen met al diegenen die niet ver-

geven wordt, omdat zij andere goden gediend hebben of, nog erger, God vervloekt hebben, Hem in Zijn diepste wezen beledigd hebben? Het ziet er slecht voor hen uit. Het Oude Testament is karig met vergewing. Het woord komt in verwoegde vorm slechts 57 keer voor, relatief veel minder dan in het Nieuwe Testament.

God vergeeft het niet als men aan Hem metgezellen toevoegt, maar afgezien daarvan vergeeft Hij aan wie Hij wil, zo leert ons soera 4, de Vrouwen, vers 48 en vers 116. Het vers verwijst naar het onvergeeflijke *shirk*, het erkennen van andere goden naast Allah. Net als de God van het Oude Testament heeft Allah een schurftkel aan andere goden. En al wordt er, volgens een tweede vers, wel zeventigmaal vergewing gevraagd aan Allah voor de spoters, Hij zal het niet doen. *Dat komt omdat zij geen geloof hechten aan God en Zijn gezant*, aldus soera 9, het Berouw, vers 80. Afwijzen van God? Geen vergewing. Soera 47 Mohammed, vers 34 spreekt in gelijke termen: zit je God en Zijn boodschap dwars, het zal je berouwen maar je berouw zal zinloos zijn. Vergewing krijg je niet. En toch is de Koran niet zo streng en hardvochtig als de heilige boeken van joden en christenen. Van de 45 keer dat het werkwoord vergeven in de Koran voorkomt, is er slechts enkele malen sprake van een begeleidende ontkenning, onder andere in de hierboven genoemde vier verzen. De Koran overtreft het Oude Testament en het evangelie vele, vele malen in vergevingsgezindheid. Minstens negentigmaal wordt naar God verwezen als *ghafuur*, Vergever, een van de 99 schone namen van Allah – in de

Bijbel nergens. Keer op keer wordt het vergevende karakter van God benadrukt. De Koran stroomt over van Zijn genade en Zijn warmte. De willekeur die spreekt uit het eerder geciteerde vers 48 uit soera 4, de Vrouwen, *Hij vergeeft aan wie Hij wil*, wordt verzacht en lijkt lang niet zo ernstig en grillig meer als het gesteld wordt tegenover de bron van vergeving die uit Allah opborrelt. De indruk ontstaat zelfs dat de Koran haast noodgedwongen melding maakt van die gevallen waarin niet vergeven wordt, het aanbidden van andere goden, het versperren van de Weg van God en Zijn profeet. Logisch, als God zelf verworpen wordt en Zijn boodschapper, dan rest Hem geen ruimte meer, dan staat Hij buitenspel. Maar de Koran zet de ultieme zonde niet zo wraakzuchtig en boos neer als de joods-christelijke geschriften dat doen.

God is in wezen een tragisch Figuur. Hij schiep de mens, begiftigde hem met verstand en inzicht, Hij wilde zo graag met de mens zijn en bij hem horen, maar de mens werd Hem ongehoorzaam, ging zijn eigen gang en dreigde God te verwerpen. 'Dat nooit,' moet God gedacht hebben. 'Wie mij verwerpt, die verwerp ik.' God heeft vanaf het begin een weeffout gemaakt toen hij wereld en mens in elkaar knuurselde. Hij had de mens beter niet naar Zijn beeld en gelijkenis kunnen maken, grillig en onvoorspelbaar, zo is Hij vóór je en zo is Hij tegen je. Hij kon verwachten dat de mens weerspanning zou worden. En toen dat gebeurde voerde God haast noodgedwongen het principe van de vergeving in. In het begin, in het Oude Testament, nog knarsetandend; later pro-

beerde Hij de mensen via een andere Mens te bereiken. Er kon van alles vergeven worden, maar Hij moest en zou in het spel blijven. In de laatste, koranische, openbaring van God aan de mensen zet God dan maar alle sluitzen van warmte en vergeving open. Het is Zijn laatste offers, Zijn wanhoopsoffensief. Daarom is voor de mensen de koranische boodschap de aangenaamste, de meest rustgevende. De vergevende God van de Koran is balsam op de verzuurde en verbitterde joods-christelijke ziel.

12 Zonde

Schuld en boete en zonde en berouw. De christelijke wereld is er vol van. Amerikaanse televisiedominees belijden hun schuld over het overspel dat ze begaan hebben of de malversaties met het geld van de gelovigen. Om vervolgens over te gaan tot de orde van de dag. De belijdenis van de zonde is gedaan, de schuld is bekend, de vergiving (zie 'Vergeven') is al of niet ontvangen.

Schuld en boete en zonde en berouw, ik vind deze begrippen passen bij de Amerikaanse en Europese manier van denken. En ik heb me er altijd aan geërgerd. Het kwam en komt me voor dat het belijden van schuld en het doen van boete een soort van afkopen zijn en een weglopen van verantwoordelijkheid. Om bij het voorbeeld van de Amerikaanse televisiedominee te blijven: als de man in kwestie overspel heeft bedreven, dan is dat natuurlijk moreel verwerpelijk; de man moet als dominee het voorbeeld geven en voor zijn vrouw is het zeer pijnlijk, zeker als de zaak in de openbaarheid komt. Op een zeker moment komt zo'n geval van overspel aan het licht, de dominee zal zich gedwongen voelen het te erkennen en dan gaat het balletje van schuld en boete rollen. Voor het voetlicht van de camera's, in tegenwoor-

digheid van de gelovigen erkent de man zijn zonde, doet boete, belooft dat hij het nooit meer zal doen, vraagt op zijn knieën vergeving aan zijn hevig opgelaten vrouw en als deze riten voorbij zijn mag hij in de meeste gevallen weer met een schone lei beginnen. Was het overspel echter niet ontdekt, de dominee was er misschien nog jaren mee doorgegaan. Ik vind het allemaal zo verschrikkelijk hypocriet, zo makkelijk. Het erkennen van de schuld, het doen van boete en dan tamelijk geruisloos verder gaan, hopelijk – garantie is er niet – zonder terugval in de oude zonde. Ik geloof er niet in. Ik voel me nooit schuldig aan dit of dat. Ik krijg natuurlijk verwijten van mensen over wat ik zeg of schrijf maar dan – het is een modeterm, ik weet het – ‘neem ik mijn verantwoordelijkheid’. Ik doe iets, daar sta ik voor, daar neem ik mijn verantwoordelijkheid voor en daar ben ik op af te rekenen. Zou ik mensen kwetsen dan zal ik hen gemeend mijn verontschuldigen aanbieden, maar ik ga niet door het stof, wegvluchtend in schuld en boete. Zonde en berouw, voor mij is het het weglopen van verantwoordelijkheid.

Het proces van schuld en boete, zonde en berouw, ik vind het iets typisch voor de Europese en Amerikaanse wereld. En deze indruk van mij werd alleen maar versterkt door mijn regelmatige periodes van verblijf in Egypte en Marokko, twee islamitische landen. Ik heb daar nooit op televisie of in de media betogen gezien of gelezen van mensen die het traject van schuld en boete volgden zoals ik dat zo goed kende van het Westen. Veel-

eer zie je, bijvoorbeeld in de geschreven pers van Marokko, dat criticasters mensen, bijvoorbeeld ministers, wijzen op hun verantwoordelijkheden en dat die ministers dan ofwel de kritiek afwijzen omdat ze haar om wat voor reden dan ook onterecht vinden, ofwel dat ze de kritiek aanvaarden en deze pareren zeggende dat ze inderdaad verantwoordelijk zijn voor deze of andere kwesties. Het huichelachtige zonde-en-berouwberoeg tref ik in die landen niet aan. En als ik kijk naar moslims in Europa dan valt me eveneens op dat ook zij daar weinig last van hebben. Ik vind dat wel verfrissend. Het maakt het allemaal wat minder zwaarmoedig. Andere kant van de medaille is wel dat er minder gevoelens een rol spelen in het zogenaamde verantwoordelijkheidstraject. Het komt koud en los over. Men neemt verantwoordelijkheid of men neemt geen verantwoordelijkheid en daarmee is de kous af.

Als je de Bijbel opslaat op zoek naar de instanties dat het woord zonde voorkomt dan is het beeld ronduit ontmoedigend. Ik heb het woord zonde in enkel- en meervoud 417 keer geteld, waarvan 188 keer in het Nieuwe Testament en 229 keer in het Oude Testament. Het is verbijsterend om vast te stellen hoezeer het Nieuwe Testament grossiert in verwijzingen naar zonde.

In de Koran ligt de situatie anders. Op de eerste plaats stelt het woord ‘zonde’ in de Koran me voor een probleem als het gaat om de betekenis van dit woord. 39 keer maakt de Koran melding van het woord *ahank*, hergeen vertaald kan worden met zonde maar ook met

onrecht. Daarnaast is er 35 keer sprake van het woord *'ithm*, hetgeen ook met zonde vertaald kan worden, maar de vertaling van Leemhuis (zie 'De joods-christelijk-islamitische traditie van ons land') geeft ook wel het woord *vergrijp* als vertaling. De Koran is dus niet eenduidig in zijn verwijzing naar het woord zonde. Verder contrasteert de Koran statistisch gesproken sterk met het christelijke Nieuwe Testament. In het Nieuwe Testament komt het woord zonde gemiddeld op elke 1,7 pagina's voor tegen elke 5,6 pagina's in de Koran (*ahamb* en *'ithm*). In het Oude Testament treffen we het woord zonde gemiddeld op elke 4,4 pagina's aan. De islam is niet doortrokken van een ingekankerd zonde-en-berouwbesef. De Koran roept een dergelijk beeld niet op en ook de ervaring van de omgang met moslims bevestigt dit beeld. Dat wil niet zeggen dat moslims geen besef van verantwoordelijkheden hebben, dat hebben ze zeker wel.

In een land dat een belangrijke joods-christelijke traditie kent, is het echter wederom balsem op de ziel (zie 'Vergeven') om vast te stellen dat andere religies niet zo zwaar met zonde en berouw omgaan. Het kan blijkbaar ook anders, zonder de *rite de passage* van schuld en boete. Ik zie er wel wat in. Ik ben geen moslim maar boven betoogde ik al dat ik helemaal niets moet hebben van het huichelachtige gekweel en geklaag van mannen en vrouwen over hun begane zonden. Het zou mooi zijn als zich ook in dit opzicht een joods-christelijk-islamitische traditie zou gaan vormen. Een tijd die aan verantwoordelijk-

heid een belangrijker rol toedicht dan aan zonde en berouw als mensen fouten maken of over de schreef gaan. Een tijd die op deze manier de zaken wat minder zwaar en wat helderder zou kunnen maken. Een verademing, zo lijkt me dat.

Bronvermelding

'Barmhartigheid', column geschreven voor dagblad *Trouw* in een serie over de multiculturele samenleving en het nieuwe kabinet Balkenende, juni 2003.

'Dieren', tekst voor deze bundel geschreven.

'Dijhad', tekst voor deze bundel geschreven.

'Het eten en drinken van God', tekst bewerkt naar aanleiding van een voordracht ter gelegenheid van een discussiebijeenkomst over 'De Heilige Teksten spreken' van Stichting el Hizjira te Amsterdam, februari 2003.

'Mannenvliefde', tekst bewerkt naar aanleiding van een voordracht ter gelegenheid van de workshop 'Homoseksualiteit en religie' in het kader van het symposium 'Brabant bekend Kleur', voorjaar 2003.

'Onderwerping', tekst bewerkt naar aanleiding van een artikel voor dagblad *Trouw*, november 2004.

'Oordelen', tekst bewerkt naar aanleiding van een voordracht uitgesproken op het debat 'Homoseksualiteit en religie' voor Brabantbalie in oktober 2003.

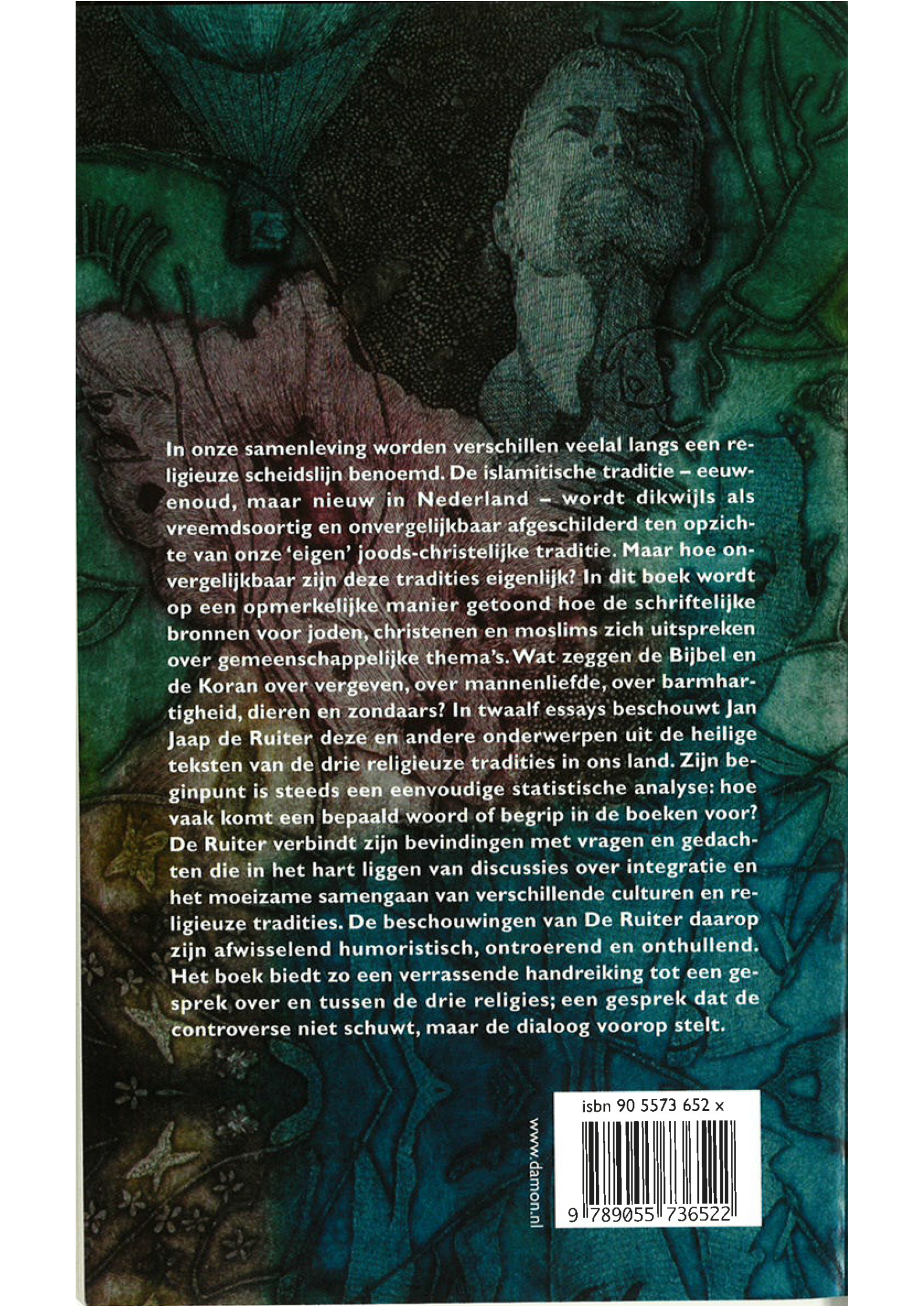
'Oosten en westen', tekst voor deze bundel geschreven.

'Taal', tekst bewerkt naar aanleiding van een voordracter gelegenheid van de opening van het multiculturele onderzoekscentrum Babylon, verbonden aan de Universiteit van Tilburg, september 2003.

'Toorn', tekst bewerkt naar aanleiding van een column uitgesproken op een thema-avond over Toorn als één van de zeven hoofdzonden. Crea, Universiteit van Amsterdam, april 2002.

'Vergeven', tekst voor deze bundel geschreven.

'Zonde', tekst voor deze bundel geschreven.

In onze samenleving worden verschillen veelal langs een religieuze scheidslijn benoemd. De islamitische traditie – eeuwenoud, maar nieuw in Nederland – wordt dikwijls als vreemdsoortig en onvergelykbaar afgeschilderd ten opzichte van onze ‘eigen’ joods-christelijke traditie. Maar hoe onvergelykbaar zijn deze tradities eigenlijk? In dit boek wordt op een opmerkelijke manier getoond hoe de schriftelijke bronnen voor joden, christenen en moslims zich uitspreken over gemeenschappelijke thema’s. Wat zeggen de Bijbel en de Koran over vergeven, over mannenliefde, over barmhartigheid, dieren en zondaars? In twaalf essays beschouwt Jan Jaap de Ruiter deze en andere onderwerpen uit de heilige teksten van de drie religieuze tradities in ons land. Zijn begrip is steeds een eenvoudige statistische analyse: hoe vaak komt een bepaald woord of begrip in de boeken voor? De Ruiter verbindt zijn bevindingen met vragen en gedachten die in het hart liggen van discussies over integratie en het moeizame samengaan van verschillende culturen en religieuze tradities. De beschouwingen van De Ruiter daarop zijn afwisselend humoristisch, ontroerend en onthullend. Het boek biedt zo een verrassende handreiking tot een gesprek over en tussen de drie religies; een gesprek dat de controverse niet schuwt, maar de dialoog voorop stelt.

www.damon.nl

isbn 90 5573 652 x

9 789055 736522